

bilimname XXXIX, 2019/3, 285-320
Geliş Tarihi: 08.11.2019, Kabul Tarihi: 01.12.2019, Yayın Tarihi: 23.12.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.644502>

THOMAS AQUINAS'IN *DE AETERNIATE MUNDI* (ÂLEMİN EZELİLİĞİNE DAİR) RİSALESİNİN DEĞERLENDİRMESİ

© Mehmet Ata AZ^a

Öz

Âlemin ezeliyeti/hâdisiyeti meselesi, kadim dönemlerden beri tartışılan gelen önemli felsefi/teolojik problemlerden biri olmuştur. Âlemin ezeliyeti/hâdisiyetine dair karşıt görüşlerinin arka planında âlemin kaynağına ilişkin zıt denebilecek felsefi ve teolojik farklı iddiaların bulunmasıdır. Âlemin bir başlangıcı olup olmadığı sorusunun yanıtının farklılaşmasının arka planında, varlığın nasıl mevcudiyet kazandığına dair felsefi, dini ve bilimsel görüşlerin farklılaşması yatmaktadır. Çalışmamızda, âlemin ezeliyeti/hâdisiyeti meselesini, önemli orta çağ düşünürlerinden Thomas Aquinas'ın *De Aeternitate Mundi* (Âlemin Ezeliğine Dair) risalesi bağlamında tespit etmek ve değerlendirmekle sınırlı olacaktır. Çalışmanın sonuna tercümesini eklediğimiz risalede Aquinas, bir teologdan ziyade bir filozof gibi âlemin ezeliyetini imkân dahilinde görmekte ve buna dair rasyonel izahlar getirmekte; ezeli yaratılmış âlem anlayışının mantıksal bir çelişki gerektirmeyeceğini savunmaktadır. Aquinas, âlemin yoktan yaratıldığının aklen izah edilebileceğini ancak âlemin zamansal bir başlangıcının olduğunun rasyonel zeminde kanıtlanamayacağını iddia ederek, bir yandan âlemin zamansal yaratılmışlığının rasyonel olarak temellendirilebileceğini savunan Bonaventure gibi dönemin teologlarından; diğer yandan da âlemin ezeli olduğunu ve bunun rasyonel şekilde izah edilebileceğini iddia eden meslektaşları Brabantlı Siger'den farklılaşmıştır.

Anahtar kelimeler: Din Felsefesi, Aquinas, Âlem, Ezelik, Zamansal Yaratma, Ezeli Yaratma, Yoktan Yaratma.

AN EVALUATION ON *DE AETERNIATE MUNDI* BY THOMAS AQUINAS

The issue of eternity/temporal creation of the world has been one of the major philosophical/theological problems that have been discussed since ancient

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, mehmetataaz@gmail.com

times. In the background of the opposing views of the eternity/temporal creation of the world is that there are different philosophical and theological claims about the origin of the world. Behind the differentiation of the answer to the question of whether the world has a beginning is the differentiation of philosophical, religious and scientific views on how existent acquired its existence. In our study, it will be limited to identifying and evaluating the opinions of the important medieval thinkers Thomas Aquinas in the context of *De aeternitate Mundi (On the Eternity of the World)*. In the treatise, Aquinas treat the eternity of the world issue as a philosopher rather than a theologian and provides rational explanations and he argues that the eternal conception of the created world does not require a logical contradiction. Aquinas by arguing that the creation of the world from ex nihilo can be explained by reason, but that the temporal creation of the world cannot be proved on a rational basis on the one hand, differs from Bonaventure, who argues that the temporal creation of the world can be rationally grounded; on the other hand, he differs from his colleague of the Belgian Siger, who claims that the world is eternal and that it can be explained rationally.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Latin düşüncesinde âlemin ezeliği meselesi bir yandan Platon, Aristo ve Boethius gibi düşünürlerin görüşleri; diğer yandan İbn Sînâ, Gazzâlî ve İbn Rüşd gibi Müslüman filozofların tercüme edilen eserleri bağlamında âlemin ezeliği (kıdemi) ve hudûsu meselesi Tanrı'nın kudretinin nelere taalluk edebildiği, yaratmanın ilahi iradeye bağlı olarak mı yoksa ilahi tabiat gereği mi gerçekleştiği vb. felsefi olduğu kadar teolojik yönü olan sorular çerçevesinde tartışılmaktaydı. Âlemin, -canlı-cansız, maddi-gayri maddi vb.- bir bütün olarak ezelden beri mi var olduğu, ezelde mi yaratıldığı yoksa belirli bir zamanda sonradan mı yaratıldığı hususu âlemin ezeliği/hudûsu bağlamına gerek İslam gerekse Latin düşünürleri arasında tartışma konusu olmuştur. İslam düşüncesinde ilk dönem kelimciler Tanrı'nın kudreti ve yaratma sıfatını esas alarak Tanrı'nın ezeliğine halel getirmeyecek şekilde âlemin sonradan yoktan yaratıldığını; İbn Sina gibi bazı filozoflar Aristo'nun âlemin oluşumuna dair görüşlerinden hareketle âlemin ezeliğini (Tanrı'nın zati önceliğini), İbn Rüşd gibi filozoflar da âlemin ezeliği kadar hadisliğine dair delillerin bedihi olmaktan uzak olduğunu savunmuşlardır. Müslüman düşünürlerin eserlerinin Latince'ye tercümesiyle birlikte âlemin ezeliği meselesi Latin filozof ve teologları arasında Paris Üniversitesi başta olmak

üzere hararetle tartışılan ve farklı görüşlerin savunulduğu önemli bir probleme dönüşmüştür.¹ Paris Üniversitesi'nde etkili tarikatlardan biri Fransiskanların önemli bir temsilcisi olan Bonaventure, âlemin ezeli olduğu iddiasının âlemin sonradan yoktan yaratıldığı şeklinde Katolik öğretiyi bağdaşmadığı gerekçesiyle reddederken,² üniversitede etkili olan Dominikan tarikatının temsilcisi Aquinas ise âlemin rasyonel temellendirmelere bağlı olarak zamansal başlangıç olmaksızın ezeli âlem anlayışının imkânını savunmuştur. 1215 yılında yayımlanan 4. Lateran Konsili'nde âlemin hâdisliği inancının savunulması,³ 1270 ve 1277 yılında yayınlanan Kınama'larda âlemin ezeliği görüşünün heretik inanç olarak tanımlanması ve yasaklanması söz konusu tartışmanın taraflar arasında hararetle tartışıldığına önemli bir göstergesidir.⁴ Âlemin ezeliği/hâdisliği meselesindeki tartışılan temel hususlar, âlemin ezeliği veya hâdisliğinin rasyonel olarak temellendirilmesinin mümkün olup olmadığı, yaratılmış âlemin zamansal bir başlangıcının olup olmadığı ile yaratılmış ezeli âlem anlayışının çelişki gerektirip gerektirmediğidir.⁵

Biz bu çalışmamızda, Aquinas'ın -çalışmanın sonuna risalenin tercümesini eklediğimiz- *Âlemin Ezeliğine Dair* (De Aeternitate Mundi)

¹ Muammer İskenderoğlu, *Fakhr Al-Din Al-Râzî and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World* (Leiden: Brill, 2002), 128-30. İbn Rüşd ve Aquinas'ın âlemin kıdemine dair görüşlerinin karşılaştırması için bkz. Özcan Akdağ, *İbn Rüşd, İbn Meymûn ve Aquinas Bağlamında Âlemin Ezeliği Problemi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2019).

² Francis J. Kovach, "The Question of the Eternity of the World in St. Bonaventure and St. Thomas Aquinas -A Critical Analysis", *The Southwestern Journal of Philosophy* 5/2 (1974), 148-49; Fransiskan tarikatı mensubu ve Aquinas'ın meslektaşısı olan Dacalı Boethius, De Aeternitate Mundi adlı eserinde âlemin ezeliği kadar zamansal bir başlangıcı olduğu iddiasının da rasyonel temellendirmelerden hareketle izah edilemeyeceği tezini ileri sürmüştür. Zira bunu yapabilmek için ilahi iradenin nasıl işlediğini izah edilmesi gerekecektir, ki bu imkânsızdır. Dolayısıyla âlemin ezeliğini kanıtlamak isteyen biri -her ne kadar bu mesele imanın konusu olsa da- rasyonel izahları takip etmek zorundadır; aksi takdirde çelişkiden kaçınması mümkün olmayacaktır. Bkz. Malcolm De Mowbray, "The De Aeternitate Mundi of Boethius of Dacia and the Paris Condemnation of 1277", *Recherches de théologie et philosophie médiévales* 73/2 (2006), 208 vd.; diğer bir önemli ilk dönemlerde Duns Scotus da bu konuda Aquinas'ı takip etmektedir. Ancak sonraki eserlerinde Scotus, bu görüşünden vazgeçmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Özcan Akdağ, "Âlem Ezeli Midir? Duns Scotus'un Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/22 (2019), 219.

³ Steven E. Baldner, and William E. Carroll (trans.), *Aquinas on Creation: Writings on the 'Sentences' of Peter Lombard, Book 2, Distinction 1, Question 1* (Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1st ed., 1997), 25.

⁴ John F. Wippell, "The Condemnation of 1270 and 1277 at Paris", *Journal of Medieval and Renaissance Studies* 7 (1977), 179-83.

⁵ İskenderoğlu, *Fakhr Al-Din Al-Râzî and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*, 131.

risalesi bağlamında Aquinas'ın âlemin yaratıldığı ve zamansal bir başlangıca sahip olduğu iddiasının rasyonel olarak temellendirilemeyeceği ancak vahiyle bilinebileceği görüşünü değerlendirdikten sonra yaratılmış ezeli âlem anlayışını temellendirmek için geliştirdiği argümanların rasyonel geçerliliğini tespit etmeğe çalışacağız.

A. Risalenin Yazım Tarihi

Aquinas'ın, âlemin ezeliğinin imkânı meselesini ele aldığı risaleyi tam olarak ne zaman kaleme aldığı tartışma konusu olmuştur. Aquinas'ın risalenin girişinde yazım tarihine dair bilgi vermemiş olması, risalede savunulan görüş ve tesis edilen argümanlardan hareketle iki farklı görüşün ileri sürülmesine neden olmuştur. Bunlardan ilki, Aquinas'ın risaleyi tahmini 1250 yılında yazdığı yönündeyken; ikinci görüşe göre ise -ki bu daha güçlü olandır- yaşamının son dönemine doğru 1270 yıllarında yazdığıdır.⁶ Aquinas'ın genel anlamda âlemin ezeliği meselesine dair görüşünün değişimi ve tarihsel gelişiminin doğru bir şekilde tespiti durumunda risalenin ne zaman yazıldığına dair daha kesin bir tarih verilebilir. Mesela risaledeki "*Dahası, Tanrı'nın kendisiyle birlikte eş zamanlı var olacak sonsuz sayıdaki şeyleri nedenleyemeyeceği henüz kanıtlanamamıştır.*"⁷ ifadesinin Aquinas'ın nihai görüşüyle çeliştiğini savunanlar kadar, bu ifadenin Aquinas'ın konuya dair kesin bir hüküm koymaktan çekindiği veya var olan görüşünün revize edilmesi gerektiğini düşündüğü şeklinde yorumlayanlar olmuştur.⁸

Pierre Mandonnet, Martin Grabmann, Franz Pelster ve A. Walz gibi araştırmacılar, doğrudan ikna edici izahlar göstermeksizin Aquinas'ın risaleyi -İbn Rüşdçü akımlar ve heretik görüşleriyle mücadele etmek amacıyla ikinci defa Paris Üniversitesi'ne gelerek, âlemin ezeliği meselesinde Katolik inancına sahip olanın benimsemesi gereken görüşün ne olduğunu ortaya koymak amacıyla- yaşamının son dönemlerinde yaklaşık olarak 1270-1271 yılları arasında yazdığını ileri sürerken;⁹ diğer bazı araştırmacılar ise 1271

⁶ Thomas P. Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' De aeternitate mundi", *Gregorianum* 51/2 (1970), 277 vd.; James A. Weisheipl, "The Date and Context of Aquinas' De Aeternitate mundi", içinde *Graceful Reason: Essays in Ancient and Medieval Philosophy Presented to Joseph Owens*, CSSR, Lloyd P. Gerson (ed.) (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1983), 240-50.

⁷ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.19.

⁸ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 277.

⁹ J. F. Wippell, "Thomas Aquinas on the Possibility of the Eternal Creation", içinde Wippell, J. F., "Thomas Aquinas on the Possibility of the Eternal Creation", içinde *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas*, Washington D.C., Catholic University of America Press, 1984),

yılına başlangıcında kaleme aldığını savunmuşlardır.¹⁰ Brady, Aquinas'ın risalesini doğrudan John Pecham'ın âlemin ezeliğine dair görüşlerini reddetmek amacıyla yazdığını savunmuştur.¹¹ Bukowski, bir yandan Bonaventure'nin âlemin ezeliğine dair görüşlerini eleştirmek için kaleme alınmasından; diğer yandan da, risalesinin *Summa Theologica*, *Sententia* ve *Summa Contra Gentile* ile olan benzer ve farklılıklarından hareketle eserin büyük bir olasılıkla *Summa Theologica* ve *Summa Contra Gentile*'den önce kaleme alındığı çıkarımında bulunmuştur.¹² Öte yandan doğrudan belirli bir filozof ya da teoloğa karşı değil de âlemin ezeliği meselesinde görüşlerini tasvip etmediği muhtelif meslektaşlarının iddialarını eleştirmek için kaleme alındığını savunan Wippel ve Weisheipl ise Aquinas'ın risalede savunduğu görüşün, daha önceki eserlerden farklılaşması nedeniyle Aquinas'ın görüşlerini revize ettiğinin göstergesi olarak yorumlamışlardır.¹³

Bu bağlamda Bukowski, Aquinas'ın risalesinde eleştirdiği Bonaventure'nin âlemin ezeli yaratma anlayışının yanlışlığını savunduğu *Sententia* (1248-55) eserinin yazım tarihi ile Paris Üniversitesi'nde çalıştığı yıllar göz önünde alarak, Aquinas'ın risalesini daha erken dönemlerde (1259 ya da daha erken bir tarihte) yazdığı sonucuna varmıştır.¹⁴ Bukowski, Aquinas'ın risalesi ile söz konusu meseleyi tartıştığı diğer eserlerindeki görüşleri arasında bazen uyumsuzluk olabileceği uyarısında bulunmuştur. Aquinas'ın risalede Bonaventure'nin âlemin ezeliğine dair görüşlerini, diğer eserlerinde ise Augustinusçu düşünürlerin âleme ilişkin iddialarını eleştirmesi nedeniyle Aquinas'ın argümanları arasında çelişki varmış gibi görünmektedir.¹⁵ Maksudı daha da somutlaştırmak adına, âlemin ezeliği meselesinin ele alınmasında Augustinus'un etkisinde yazılmış risale ile diğer metinlerden *Sententia* (1254-56) ve *Summa Theologica* (1266 ve sonrası) arasındaki fark örnek gösterilebilir. Aquinas, Augustinus'un etkisinde kalarak

191-214; J. B. M. Wissink, (ed.), *The Eternity of the World in Thought of Thomas Aquinas and His Contemporaries* (Leiden: Brill, 1990).

¹⁰ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 277-79.

¹¹ Ignatius Brady, "John Pecham and the Background of Aquinas's De aeternitate mundi", içinde, *Saint Thomas Aquinas, 1274-1974: Commemorative Studies*, Armand A. Maurer (ed.) (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1974), Vol. II, 141-54.

¹² Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 300-3; P. Thomas Bukowski, "J. Pecham, T. Aquinas, et al., on the Eternity of the World", *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 46 (1979), 216 vd.

¹³ John F. Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", *Journal of the History of Philosophy* 19/1 (1981), 36-7; Weisheipl, "The Date and Context of Aquinas' De Aeternitate mundi", 263, 270-71.

¹⁴ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 302-3.

¹⁵ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 282.

risalede âlemin ezeliği ihtimalini bazı açılardan kabul edilip bunun nasıl anlaşılması gerektiğini ele alırken, diğer iki eserde ise kesin bir şekilde âlemin ezeliğinin söz konusu olamayacağını iddia etmiştir; aksi takdirde ezeli kabul edilen âlem ezeli olan Tanrı ile eşdeğer olacaktır. Bu farklılıktan hareketle risalenin her iki eserden daha sonra yazıldığı çıkarımında bulunmak doğru olmayacaktır.¹⁶

Kanaatimizce, Bukowski'nin de ifade ettiği üzere, Aquinas'ın söz konusu risaleyi tam olarak hangi tarihte yazdığını tespit etmek mümkün olmamakla birlikte, ilk aşamada risalede savunduğu görüşün diğer eserlerinde âlemin ezeliği/hâdisliği meselesinde savunduğu görüşle ne ölçüde benzeştiği veya farklılaştığından; ikinci olarak da metnin üslubu, kullanılan felsefi ve teolojik kavramlardan; üçüncü olarak da risalede kim ve kimlerin görüşünü eleştirdiğinden ve risalenin yazıldığı dönemin tarihsel şartlarından hareketle hangi tarihte yazıldığına dair daha ikna edici bir sonuca ulaşılabilir.¹⁷

B. Risalenin İçeriği

Aquinas risaleyi, Bonaventure ve onun gibi ezeli yoktan yaratmayı reddeden çağdaşlarını eleştirmek ve argümanlarına karşıt argümanlar tesis etmek amacıyla kaleme almıştır.¹⁸ Risalede, Anselm, Boethius, Augustine ve Aristoteles'e görüşlerini desteklemek amacıyla referansta bulunurken; âlemin kıdemi meselesinde Latin düşünürlerini ve meslektaşlarını derinden etkileyen, 1270 ve 1277 yıllarında yayınlanan kınamalarda görüşleri sapkın olarak nitelendirilen İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi Müslüman filozoflara olumlu ya da olumsuz aleni atıfta bulunmaması dikkate değerdir.

Risalenin, genel anlamda içeriği ve argümanları göz önünde bulundurulduğunda, eleştirdiği kişileri doğrudan isim vermeden iddialarını ele alıp karşıt argümanlar geliştirerek eleştirmiş ve reddetmiştir. Aquinas, kendi görüşünü tesis ederken konuyu etraflıca ele alıp gelebilecek her bir

¹⁶ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 obj.5, a.1; *On the Power of God*, q.3 a.14 obj.1-2; Augustine, *City of God XII*, cap.15, s. 345; Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", s. 282; Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", 36-7.

¹⁷ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 280.

¹⁸ Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 301. Aquinas'ın ezeli yaratma anlayışını savunup savunmadığına dair farklı görüşler bulunmaktadır. *On the Power of God* q.3, a.14 ile *De Aeternitate Mundi* çalışmalarında doğrudan âlemin ezeliğini ele almaktadır. Ancak Wippel, Aquinas'ın ezeli yaratmayı savunmadığını ileri sürerken; V. Veldhuijsen ise aksini savunmaktadır. Tartışmaya dair daha ayrıntılı bilgi için bkz. İskenderoğlu, *Fakhr Al-Din Al-Râzî and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*, 154-55.

eleştiri ihtimalini yanıtlamak yerine doğrudan âlemin ezeliği meselesinde savunulan görüşleri ve dile getirilen itirazları ele alarak problemi çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Risalenin üslubu ve eleştirilen görüşler esas alındığında, muhataplardan birinin meslektaşı Bonaventure olduğu söylenebilir. Zira Bonaventure, “âlem, zaman içinde mi yoksa ezeli olarak mı yaratılmıştır?” sorusunu yanıtlarken, âlemin ezeliği ve hâdisliğini desteklemek için geliştirilen argümanları karşılaştırmalı olarak ele aldıktan sonra, âlemin yaratılmış olmasından dolayı zamansal bir başlangıcı vardır, ancak ezeli olanın zamansal başlangıcı bulunmamaktadır; hem yaratılmış olduğunun hem de ezeli olduğunun kabul edilmesi tamamen rasyonellikle çelişmektedir (*omnia est contra rationem*) şeklinde yanıtlamıştır. Buna göre, rasyonel argümanlardan ve dini metinlerden hareketle, zorunlu bir şekilde âlemin zamansal başlangıca sahip iken, ezeli olması ise imkânsızdır. İddiasını temellendirmek adına, felsefi ve teolojik gerekçelere dayalı altı farklı argüman tesis etmiştir. Söz konusu bu argümanlardan hareketle, akli melekesini çok iyi kullanamayan filozofun bile âlemin ezeliğinin irrasyonel bir iddia olduğunu görebileceğini ileri sürmüştür.¹⁹ Bonaventure'nun âlemin hem yoktan hem sonradan yaratıldığı hem de ezeli olduğunu aynı anda kabul etmenin çelişki gerektirmesi nedeniyle savunulamayacağı görüşünün aksine Aquinas risalede, âlemin sonradan yoktan yaratılması ile ezeli kabul edilmesinin çelişkiye neden olmayacağını ileri sürmüştür. Aquinas, âlemin ezeli yoktan yaratma anlayışının, Bonaventure'nun irrasyonel olduğu eleştirisinin aksine başarılı bir fikir olduğunu iddia etmiştir. Zira ona göre yoktan yaratmak, zorunlu bir şekilde zamansal başlangıcı gerektirmemektedir.²⁰

Risalenin diğer bir önemli özelliği, savunmacı bir üslupla kaleme alınmasıdır. Zira Aquinas, savunacağı tezin yanlış/sapkın olmadığını, imanla

¹⁹ Richard C. Dales, *Medieval Discussions of the Eternity of the World*, (Leiden: Brill, 1990), 88; Kovach, “The Question of the Eternity of the World in St. Bonaventure and St. Thomas Aquinas -A Critical Analysis”, 148-49.

²⁰ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.7.

Aquinas, risalede “ezelilik” (*aeternitas*) ifadesini sadece başlıkta kullanmıştır; metin içerisinde âlemin ezeliği meselesinde, âlemin zaman ile olan ilişkisini ifade etmek için “her daim var olan” (*semper fuisse*) ifadesini, “zamansal anlamda başlangıç noktası/anı olmayan”, “sonsuz zaman içinde bulunmak” anlamında kullanmıştır. Ancak metin içindeki kullanımı esas alındığında Aquinas'ın, ezelilik ile zamansal olarak her daim/sonsuz bir şekilde var olmayı farklı anlamlarda kullanarak âlemin ezeliği meselesini sonsuz zamandaki durumu bağlamında ele almıştır. Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1-2-3; ST I, q.10 a.1. Bu meseleye dair daha ayrıntılı bilgi için bkz: Ian Wilks, “Aquinas On The Past Possibility Of The World's Having Existed Forever”, *The Review of Metaphysics* 48/2 (1994), 300 vd.

çelişen bir sonuca götürmeyeceğini iddia etmektedir:

Tanrı tarafından yaratılmak ile her zaman var olmak arasında bir çelişkinin olup olmadığını belirlememiz gerekir. Bu hususta doğru olan ne olursa olsun, Tanrı'nın yaratmış olduğu şeyin her zaman var olduğunu iddia etmenin imanla çelişen bir tarafı bulunmamaktadır.²¹

Daha sonra, âlemin kıdemi meselesinde risalede savunacağı görüşün ne olacağını ve söz konusu tartışmada hangi tarafta yer aldığını dini inanca referansla baştan açıklamıştır:

Eğer birisi, Tanrı dışında bir şeyin her zaman var olabileceğini ve söz konusu şeyin Tanrı tarafından yaratılmadığını iddia ederse, biz bu konuda ondan ayrılırız. Bu tür menfur bir hata, sadece imanla değil, aynı zamanda, mutlak ve mükemmel varlığa sahip Tanrı tarafından nedenlenmeden var olan herhangi bir şeyin var olamayacağını itiraf eden ve bunu kanıtlayan filozofların öğretileriyle de çelişmektedir.²²

Aquinas'ın risaledeki amaçlarından bir diğeri, Aristo'nun âlemin yaratılmadığı ve bir başlangıcı olmadığı görüşü ile Hristiyanlığın âlemin sonradan yoktan var edildiği doktrini arasında var gibi görünen çelişkiyi gidermeye çalışmaktır.²³ Ancak özellikle de Aristo'nun *Fizik* eserini şerh ederken filozofun âlemin ezeli olduğu görüşünü kabul edip farklı şekilde yorumları reddetmiştir.²⁴

Risalede Aquinas, âlemin neden yoktan var edilmesi gerektiğine dair doğrudan argüman tesis etmemiştir; bunun yerine varlık (*ens*) ile yokluğun (*non ens*) eş zamanlı olamayacağını göstermiştir (*non sit simul ens et non ens*). Diğer bir ifadeyle, ezeli yaratma anlayışını temellendirmek adına ilkin, yaratmadan kastın ne olduğunu, yaratmanın nasıl anlaşılması gerektiğini izaha kavuşturmuştur. Buna göre yaratmadan ilkin, yaratılmış olanın belirli bir şeyden yaratılmadığı, yani yoktan (*ex nihilo*) var edildiği; ikincisi de söz konusu yokluğun varlığı ne zamansal ne de süreklilik açısından öncelediği aksine tabiatı itibariyle öncelediği, olmak üzere iki şeyin kast edildiğini

²¹ Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.5.

²² Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.1.

²³ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.986; Weisheipl, "The Date and Context of Aquinas' De Aeternitate mundi", 267-70; İskenderoğlu, *Fakhr Al-Dîn Al-Râzî and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*, 147-48; Akdağ, *İbn Rüşd, İbn Meymûn ve Aquinas Bağlamında Âlemin Ezeliliği Problemi*, 130.

²⁴ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.986; L.1 com.966; *Commentary on the Metaphysics of Aristotle XII*, L.5 com.2497; ST I, q.46 a.1; CT, 98; SCG II, ch.38.

belirtir. Bu iki hususun doğru anlaşılması durumunda yaratmanın zamansal bir başlangıcı gerektirmediği görülecektir.²⁵

C. Ezeli-Yaratılmış Âlem

Aquinas, imanı gereği âlemin yaratıldığı ve zamansal bir başlangıcı olduğunu kabul etmektedir.²⁶ Ancak âlemin belirli bir zamanda yaratılmış olmasına rağmen âlemin var olduğu andan önceki zaman algısının tamamen hayali/zihinsel olduğunu düşünmektedir.²⁷ Bundan dolayı âlemin her daim var olup olmadığı sorusunu, âlemin ezeli olup olamayacağından ziyade Tanrı'nın her daim var olan bir âlemi yaratıp yaratamayacağı²⁸ veya Tanrı'nın âlemi ezelde yaratmayı neden irade etmeyeceği sorusu bağlamında ele alıp izah etmiştir.²⁹ Aquinas ezeliğin, yaratılmamış şeklinde anlaşılmasına karşı çıkararak yaratılmamış ezeli bir âlem anlayışının reddedilmesi gereken heretik bir görüş olduğu kanaatindedir:

Eğer birisi, Tanrı dışında bir şeyin her zaman var olabileceğini ve söz konusu şeyin Tanrı tarafından yaratılmadığını iddia ederse, biz bu konuda ondan ayrılırız. Bu tür menfur bir hata, sadece imanla değil, aynı zamanda, mutlak ve mükemmel varlığa sahip Tanrı tarafından nedenlenmeden var olan herhangi bir şeyin var olamayacağını itiraf eden ve bunu kanıtlayan filozofların öğretileriyle de çelişmektedir.³⁰

Aquinas'ın âlemin ezeliğini âlemin yaratılmamışlığı şeklinde yorumlayanları eleştirmesinin ve sapkınlıkla itham etmesinin temel nedeni, âlemin Tanrı'dan bağımsız bir şekilde her daim var olan şekilde tanımlanmasına imkân tanımasıdır. Aquinas, her daim var olan yaratılmış âlem iddiasının imkânını rasyonel zeminde anlamaya çalışsa da Tanrı'nın devre dışı bırakıldığı bir ihtimali doğrudan reddetmektedir. Bundan dolayı Aquinas, Tanrı'nın yaratıcılığını göz ardı etmeden yaratılmış bir âlemin her

²⁵ İskenderoğlu, *Fakhr Al-Dîn Al-Râzî and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*, 155-56.

²⁶ Aquinas, Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1; *On the Power of God* q.3 a.17, 14; *SCG II*, ch.37-8; *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com. 986; *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens I*, lect.6 n.64; *ST I*, q.46 a.3.

²⁷ Aquinas, *SCG II*, ch.36; *Commentary on the Metaphysics of Aristotle XII*, L.5, com.2498; *CT*, 98.

²⁸ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1-2; Wilks, "Aquinas On The Past Possibility Of The World's Having Existed Forever", 304; Weisheipl, "The Date and Context of Aquinas' De Aeternitate mundi", 258-59.

²⁹ Aquinas, *SCG II*, ch.36; *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens I*, lect.6 n.66; *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.989; *CT*, 98; *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg. 7-8.

³⁰ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1.

daim var olup olamayacağını, Tanrı'nın zamansal olarak her daim var olan bir âlemi yaratıp yaratmayacağını sorusunu sormuştur:

Bununla birlikte bir kimse, bir şeyin Tanrı tarafından nedenlenmiş olmasına rağmen yine de her zaman var olduğunu kabul edebilir. Ancak, bu tür bir kabulün makul olup olmadığını belirlememiz gerekir. Tanrı tarafından nedenlenen bir şeyin her zaman var olması imkânsız ise, bunun sebebi, ya Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratamamasındandır ya da Tanrı'nın yapıp yapamamasına bakılmaksızın söz konusu şeyin (tabiatı gereği) yapılamamasındandır. Birincisi ile ilgili olarak, herkes Tanrı'nın mutlak kudretiyle her zaman var olan bir şeyi yapabileceğini kabul eder. Geriye, belirsizliğini koruyan, her zaman var olan bir şeyin yaratılıp yaratılmayacağı seçeneği kalmaktadır.³¹

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere Aquinas, doğrudan Tanrı'nın zamansal başlangıcı olmayan bir âlemi yaratamayacağını iddia etmek yerine bu tür iddianın aleyhinde rasyonel bir delilin bulunmadığını, bu tür iddianın metafiziksel bir imkânsızlığı gerektirmediğini belirtmektedir. *Summa Theologica* eserinde, bir bütün olarak âlemin yapısının, sonradan belirli bir zaman diliminde var edildiğine dair "bir delil/izah barındırmaması"ndan hareketle âlemin zamansal başlangıcının kesin bir şekilde iddia edilemeyeceğini ancak iman edilebileceğini ileri sürmüştür.³² Bu tutumuyla Aquinas'ın, âlemin ezeliğinin imkânsızlığının rasyonel olarak temellendirilebileceğini savunan Bonaventure ve Neo-Agustinusçulardan farklılaşmaktadır.

Aquinas ilk dönem eserleri arasında sayılabilecek *Scriptum süper libros Sententiarum* eserinde âlemin ezeli olup olmadığı sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda âlemin ezeliği lehindeki ve aleyhindeki argümanları tek tek sıralayıp değerlendirdikten sonra kendi görüşünü temellendirmeğe çalışır. Bu bağlamda filozofların; âlemin yokluktan sonra mevcudiyet kazandığı, Tanrı'nın ezeli yaratılmış âlemi yaratmasının imkânsız olduğu ve Tanrı dışındaki bütün varlıkların sonradan mevcudiyet kazandığı ancak insanın bunu idrak etmekten yoksun olduğu üç farklı iddiayı tek tek ele alıp değerlendirmiştir. Her iki iddianın yanlışlığını ve Katolik inancıyla bağdaşmadığını temellendirdikten sonra üçüncü iddianın, sonradan var olduğunu, Tanrı dışında âlem dahil her şeyin sonradan var olmaya başladığını, Tanrı'nın ezelde bir şeyleri meydana

³¹ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1-2.

³² Aquinas, *ST I*, q.46 a.2, a.1.

getirmiş olabileceğini, ancak bireyin aklının âlemin ne zaman ve nasıl var olduğunu idrak etmekten, bunu rasyonel zeminde temellendirmekten yoksun olması hasebiyle bunun ancak vahiyle bilinebileceğini iddia etmiştir.³³

Aquinas, âlemin her daim var olduğu görüşünün rasyonel bir şekilde temellendirilemeyeceğinin ancak buna inanılabileceği iddiasını,³⁴ iki farklı şekilde temellendirmiştir. Bunlardan ilki, âlemin yapısının bu iddiayı destekleyecek bir delili barındırmaması; ikincisi, âlemin yetkin faili Tanrı'nın âlemi yaratmada özgür iradesinin ne zaman ve nasıl tecelli ettiğinin bilinmemesidir.³⁵ Âlemdaki tikel varlıkların değişime maruz kalmaları ve zamanla yok olmalarından hareketle bir bütün olarak âlemin bir başlangıcı olduğu sonucuna varmak, kesin delillere dayanmaması nedeniyle akli bir iddia olmayacaktır.³⁶ Tanrı özgür iradesiyle (*si ipse uoluisset*) âlemi ezelde ya da belirli bir zaman diliminde yaratma seçeneğine sahiptir;³⁷ bunlardan herhangi birini seçmede tamamen özgürdür.³⁸ Bununla birlikte Tanrı âlemin ezelden beri³⁹ veya her daim⁴⁰ var olmasını irade etmemiştir; aksine Tanrı âlemin yoktan sonra var olmasını, diğer bir ifadeyle yok iken var olmasını irade etmiştir.⁴¹ Bir şeyin yoktan yaratılması da Tanrı'da herhangi bir değişimi ve hareketi gerektirmeyecektir; dolayısıyla yaratmanın bir değişim olarak tanımlanması tamamen metaforik bir ifadedir.⁴² Tanrı, âlemin var olmasını irade ettiği anda, mevcudiyet kazanmasını istediği belirli anda var olacağından,⁴³ âlem ezelden beri her daim var olmayıp,⁴⁴ sonradan,⁴⁵ yok iken mevcudiyet kazanmıştır.⁴⁶

Aquinas, Tanrı'nın ezeli olmasına rağmen ezeli olmayan, hâdis bir

³³ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 repl.; Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", 24-5.

³⁴ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.989; *ST I*, q.46 a.2.

³⁵ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1-2.

³⁶ Aquinas, *ST I*, q.3 a.17.

³⁷ Aquinas, *SCG II*, ch.35, 4.

³⁸ Aquinas, *SCG II*, ch.31, 23; 35; I, ch.81; *ST I*, q.19 a.3 resp.2; *On the Power of God* q.3 a.14; a.17 resp.12, 4; Akdağ, İbn Rüşd, İbn Meymûn ve Aquinas Bağlamında Âlemin Ezeliliği Problemi, 111, 113-16.

³⁹ Aquinas, *Commentary on the Book of Causes*, prop.11, 83-5.

⁴⁰ Aquinas, *On the Power of God*, q.3 a.17 resp.9; *SCG II*, ch.36; ch.35 a.3.

⁴¹ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1 ad.9; *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.974.

⁴² Aquinas, *SCG II*, ch.37, 4.

⁴³ Aquinas, *On the Power of God*, q.3 a.17 resp.9, 4, 12; *SCG II*, ch.35, 3; *CT* 99.

⁴⁴ Aquinas, *SCG II*, ch.35; *On the Power of God* q.3, a.17 resp.8; *ST I*, q.46 a.1 ad.6; *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens I*, lect. 6 n.64.

⁴⁵ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com. 987.

⁴⁶ Aquinas, *SCG II*, ch.33, 36.

fiilde/etkide bulunabileceğini ileri sürmektedir. Tanrı'nın âlemi irade etme ve yaratma fiili ezeli olduğunda, varlığını irade ettiği ve yarattığı şeyin de ezeli olması gerektiği eleştirisine karşılık Aquinas, Aristo'ya referansta bulunarak Tanrı'nın ezeli olmasının, hareket ettirdiği varlığın (âlemin) ve hareketin ezeliğini gerektirdiği sonucunu reddederek,⁴⁷ fiilin ezeliği sonucun ezeliğini zorunlu bir şekilde gerektirmediği şeklinde yanıt vermiştir.⁴⁸ Bunu da şimdi ve önce/sonra tanımlarından hareketle yapmaktadır. Şöyle ki, hareketin ezeli kabul edilmesi durumunda, hareketin her noktası hareketin farklı noktalarının başlangıcı ve bitişi olması hasebiyle zamanın her anı geleceğin başlangıcı ve geçmişin bitişi olacaktır. Hareketin ezeli olmaması durumunda ise zamanın ilk anı geleceğin geçmişin bitişi değil geleceğin başlangıcı olacaktır. Dolayısıyla bu tür bir akıl yürütme, kısır döngüden ibaret olup zamanın ezeliğini gerektirmemektedir. Zamanın ezeliğini, önce ve sonra gibi zamansal kavramlarla kanıtlamaya çalışmak da yetersizdir. Zira zamanın ezeli olmaması durumunda zamanın varlığından önce zamanın var olmadığı bir dönemin olması gerekeceği ancak sonrasında zamanın var olduğu; bu tür şeyin mümkün olmaması nedeniyle her daim zamanın var olması gerektiği argümanını Aquinas ikna edici olmaktan uzak bulmaktadır. Zira zamanın var olmadan önceki dönemi ifade etmek için kullanılan önce ifadesi, tamamen zihnin o dönemi ifade etmek için kullandığı bir varsayımsal kavram olup gerçek bir zamansal anı ifade etmemektedir.⁴⁹ Dolayısıyla, ezeli olan Tanrı, fiilinin belirli bir zamanda gerçekleşmesini irade edebilir.⁵⁰

Aquinas, rasyonel çıkarımlarla âlemin ezeliği veya zamansal yaratılmışlığını kanıtlamak mümkün olmamakla birlikte vahiyle âlemin ezeliğinin veya zamansal başlangıca sahip olduğunun bilinebileceğini kabul eder.⁵¹ Her ne kadar her iki seçeneği imkân dâhilinde görse de âlemin zamansal yaratımının daha ağır bastığını ama ilahi iradenin ve hikmetin mahiyeti tam anlamıyla insan zihnince kavranamadığından yakinen bilinemeyeceğini belirtmektedir.⁵² Bu yönüyle agnostik bir tutum takınarak

⁴⁷ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics* VIII, L.2 com.987, VIII, L.1 com.970; *Commentary on the Metaphysics of Aristotle* XII, L.5 com.2496, 2499; *CT*, 99; Aristo, *Metaphysics* XII, 7; *Physics* IV, 11. 219b; VIII, 6 258b 10.

⁴⁸ Aquinas, *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens* I, lect. 6 n.64, 66; *CT*, 98; *ST I*, q.46 a.1 resp.6, 7, 10; *SCG II*, ch.4, 4, ch.33, 6; ch.35, 32; *On the Power of God* q.3 a.17 resp.9, 7, 14.

⁴⁹ Aquinas, *SCG II*, ch.36, 6; *ST I*, q.46. a1; *DP*, q.3 a.17; *ST I*, q.46 a.1; İskenderoğlu, *Fakhr Al-Din Al-Rāzī and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*, 143-44.

⁵⁰ Aquinas, *SCG II*, ch.36, 4; 35, 3-4; *ST I*, q.46 obj.5.

⁵¹ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1-2.

⁵² Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics* VIII, L.2 com.989.

her iki seçeneğin imkân dâhilinde olduğunu savunmuştur.⁵³

Aquinas, âlemin ezeliği hususunda üç farklı ihtimal/kabulden bahsetmiştir. Bunlar:

1. Âlemin ezeliği mümkündür.
2. Âlemin ezeliğinin imkânsızlığı rasyonel bir şekilde kanıtlanamaz.
3. Âlemin ezeliğinin imkânsızlığı şu ana kadar rasyonel bir şekilde kanıtlanamamıştır.⁵⁴

Her daim var olan âlemin Tanrı tarafından yaratılmasının mümkün olmaması durumunda, bunun nedeni ya Tanrı'nın bu tür âlemi yaratmaktan aciz olması ya da her daim var olan âlemin tabiatı gereği yaratılmamasıdır.⁵⁵ Aquinas'ın da ifade ettiği üzere ilk seçenek, "Tanrı'nın mutlak kudretiyle her daim var olan bir şeyi yapabileceği"⁵⁶ anlamındaki Katolik imanın kadiri mutlak Tanrı tasviri ile uyuşmamaktadır. Geriye, her daim var olan âlemin mevcudiyetinin imkânsızlığının nedeni, bu tür bir âlemin tabiatı gereği varlık kazanamamasıdır. Her daim var olan âlemin mevcudiyet kazanamamasının âlemin *pasif bilkuvveliğinin yokluğu* (remotionem potentiae passivae) ile bu tür âlemin (her zaman var olması ve yaratılmış olmasının) kendi içinde mantıksal tutarlıktan yoksun olması şeklinde iki nedenden kaynaklanmaktadır.⁵⁷

Summa Theologica eserinde Aquinas, âlemin ezeli kabul edilmesinin neden olacağı çelişkili durumu var olan her şeyin var olmaya başlamadan önce mümkün olmasına/var olma imkânına sahip olmasıyla izah etmektedir:

Öyle görünüyor ki âlem olarak isimlendirilen yaratılmışların evreninin zamansal bir başlangıcı bulunmamaktadır, ezelden beri vardır. Var olmaya başlayan her şey, var olmadan önce mümkün varlıktır; aksi takdirde onun var olması imkânsız olurdu. Dolayısıyla eğer âlem var olmaya başladıysa, var olmaya başlamadan önce mümkün varlıktı... Eğer âlem var olmaya başladıysa, madde âlemden önce vardır. Ancak madde, suret olmaksızın var olamaz, âlemin maddesi suret ile birlikte âlemi meydana getirir. Bundan dolayı, âlem var olmadan önce vardı ki bu imkânsızdır.⁵⁸

⁵³ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1.

⁵⁴ Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", 23.

⁵⁵ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.2.

⁵⁶ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.2.

⁵⁷ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.3.

⁵⁸ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1 obj.1; *DP*, q.3 a.17; *SCG II*, ch.37 a.3.

Aquinas, âlemin ezeliğinin ancak maddenin var olmadan önceki pasif bilkuvveliği (potentiae passivae) ile temellendirilebileceğine inanmaktadır. Maddenin suret olmaksızın gerçeklik kazanamayacağını göz önünde bulundurduğumuzda, âlemin maddesinin yaratılmadan önceki imkânının pasif bilkuvvelik ile izah edilmesi durumunda, maddenin var olmadan önce en azından var olma imkânını gerektirecektir. Bu, âlemin yaratılmadan önce bir anlamda var olduğu anlamına gelecektir, ki bu imkânsızdır. Dolayısıyla Aquinas, Aristo'nun bir şeyin varlık kazanmadan önce bilkuvve haldeki başka bir şeye, bilkuvve haldeki ezeli maddeye dayandırmasını reddetmektedir.⁵⁹ Âlemin pasif bilkuvveliğinin yokluğu nedeniyle âlemin her daim mevcudiyete sahip şekilde yaratılmayacağı seçeneği doğru olacaktır:

Bundan dolayı, "yaratma"yı veya "nedenlenme"yi, daha önce var olan pasif bilkuvveliği ima edecek şekilde anlarsak, imanın bir gereği olarak, nedenlenen şeyin her zaman var olamayacağını kabul edilmesi gerekir. Aksi takdirde, pasif bilkuvveliğin her zaman var olduğu kabul edilecektir, ki bu imanla çelişir. Ancak pasif bilkuvvelik, Tanrı'nın yarattığı herhangi bir şeyi zamansal olarak öncelemeyi gerektirmediğinden bunu, Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratmadığı sonucu takip etmeyecektir.⁶⁰

Zira âlemin pasif bilkuvveliğinin varlığını savunmak, âlemin maddesinin de her daim bilkuvve halde var olduğunu savunmayı gerektirecektir. Âlemin maddesinin bilkuvve halde surete mahal olacak şekilde her daim olmasıyla birlikte, bilkuvve haldeki madde mevcudiyet kazandığı andan çok daha önceleri, ezeliyette surete mahal olma kuvveliğine sahip olacaktır. Âlemin ezeli varlığının pasif bilkuvvelik argümanından hareketle temellendirilmesinin, âlemin maddesinin (pasif bilkuvveliğinin) her daim var olduğu anlayışını gerektirecektir. Oysa Aquinas'ın da ifade ettiği üzere bu tür bir izah, Bonaventura'nın da savunduğu üzere, belirli bir maddeden değil aksine âlemin *yoktan* (ex nihilo) yaratıldığı inancıyla çelişmesi nedeniyle heretik bir iddiadır:

Birinci nedenle ilgili olarak, melek yaratılmadan önce, bir anlamda, meleğin varlığını önceleyen pasif bilkuvvelik bulunmamasından dolayı meleğin yaratılmayacağını söyleyebiliriz. Çünkü melek, daha önce var olan bir maddeden yaratılmamıştır. Buna rağmen, Tanrı'nın meleği yaratabilmesinden ve meleğin var olmasını nedenleyebildiğinden dolayı Tanrı, meleği yarattı ve melek var oldu. Bundan dolayı, "yaratma"yı veya "nedenlenme"yi, daha önce

⁵⁹ Aristotle, *On Generation and Corruption* II, chap.3 15-30.

⁶⁰ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.3.

var olan pasif bilkuvveliği ima edecek şekilde anlarsak, imanın bir gereği olarak, nedenlenen şeyin her zaman var olamayacağını kabul edilmesi gerekir. Aksi takdirde, pasif bilkuvveliğin her zaman var olduğu kabul edilecektir, ki bu imanla çelişir.⁶¹

Meleklerin yaratılmasından önce pasif bilkuvveliğe sahip olmamasından kasıt, meleğin mevcudiyetini önceleyecek bir (pasif bilkuvve) maddenin söz konusu olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle meleğin yaratılması yoktan var edilmesidir. Bu da pasif bilkuvvelik halinde olsa bile yaratmayı önceleyecek bir şeyin varlığının imkânsızlığı anlamına gelmektedir. Aquinas'ın pasif bilkuvveliği reddederek Tanrı'nın zamansal başlangıcı olmayan bir âlemi yaratma imkânını kanıtlamaktan ziyade âlemin yaratılmadan önce var olma imkânına sahip olduğunu/mümkün olduğunu;⁶² mevcudiyet kazanmadan önce var olmadığını göstermeye çalışmıştır.⁶³ Dolayısıyla Tanrı'nın zamansal başlangıcı olmayan bir âlemi yaratıp yaratamayacağı sorusunun yanıtı, olumsuz olamayacaktır. Zira Tanrı, bir şeyi yaratırken pasif bilkuvveliğe ihtiyaç duymadan doğrudan yoktan yaratabilmektedir; diğer bir ifadeyle, pasif bilkuvveliğin yokluğu Tanrı'nın zamansal başlangıcı olmayan bir âlem yaratmasının önünde bir engel teşkil etmemektedir.

Geriye, her daim var olan âlemin yaratılmaması anlayışının mantıksal bir çelişki barındırıp barındırmaması; diğer bir ifadeyle, "Tanrı tarafından yaratılmak" ile "ezeli bir şekilde/her daim var olmak"ın aynı anda kabul edilmesinin mantıksal çelişkiye neden olup olmaması sorusu kalmaktadır.⁶⁴

Bu sorunun yanıtlanmasında mantıksal imkân ile mantıksal imkânsızlık kavramlarının tanımı belirleyici olmaktadır. Mamafif burada dikkat edilmesi gereken husus, Aquinas'ın bu iki ifade arasındaki mantıksal çelişki ya da tutarlılığı kavramsal tahlillerden ziyade tamamen metafiziksel kabuller bağlamında temellendirmesidir. Tanrı'nın her şeyi yapabilmesi anlamındaki kadiri mutlak oluşundan hareketle, zamansal başlangıcı olmayan bir âlemi yaratıp yaratamamasını temellendirmiştir.⁶⁵ Buna göre, Tanrı'nın mantıksal imkân dahilindeki her şeyi yapabilecek kudrete sahip

⁶¹ Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.3.

⁶² Aquinas, *On the Power of God* q.3 a.17 resp.10; *ST I*, q.46 a.1 ad.1; *CT*, 99.

⁶³ Aquinas, *ST I*, q.46 a.1 ad.5; *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens I*, lect.29 n.287.

⁶⁴ Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.5, 1.

⁶⁵ Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", 26 vd.; Aquinas'ın imkân-bilkuvvelik anlayışına dair daha geniş bilgi için bkz: *Commentary on the Metaphysics of Aristotle V*, L.14, com.956-60; *ST I*, q.25 a.3.

olması esas alındığında, âlemin zamansal başlangıcının olmaması ile âlemin yaratılması birbirleriyle çelişmediğinden, “Tanrı tarafından yaratılmak” ile “her daim var olmak”ın aynı anda kabul edilmesi mantıksal çelişkiye neden olmayacağı gibi imanla da çelişmeyecektir.⁶⁶ Diğer bir ifadeyle, âlem tabiatı itibarıyla mümkün olduğundan zamansal varlığı, mantıksal bir zorunluluk değil mantıksal imkân dahilindedir.⁶⁷

Bu aşamada netleştirilmesi gereken husus, zamansal başlangıca sahip olmamanın mantıksal imkânsız olup olmamasıdır; mantıksal imkânsız olması durumunda Tanrı’nın mantıksal imkânsız bir fiili gerçekleştirip gerçekleştirilemeyeceği sorusu gündeme gelecektir:

İkinci nedenle ilgili olarak, bir kimse, kendisiyle çelişeceğinden her zaman var olan şeyin yaratılamayacağını iddia edebilir; tıpkı tasdik ve reddin aynı anda doğru olamayacağı gibi.⁶⁸

Her ne kadar kadiri mutlaklığına hâlel getirmemek adına bazılarının Tanrı’nın bu tür fiilleri yapabileceğini savunsalar da Aquinas, Tanrı’nın kudretini mantıksal imkân ile sınırlamayı tercih etmiştir:

Mamafih bazıları, Tanrı’nın kendisiyle çelişen şeyleri bile yapabileceğini iddia ederken, bazıları da Tanrı’nın bu tür şeyleri yapamayacağını iddia etmektedir. Çünkü onlara göre bu tür şeyler gerçekte hiçbir şeydir. Açıktır ki, Tanrı’nın bu tür şeyleri yapamayacağı, bu tür şeylerin varlığının doğrudan kendi kendini reddettiği varsayımındandır. Bununla birlikte, Tanrı’nın bu tür şeyleri yapabileceğini kabul etmek, imanla çelişmemekle birlikte, kanaatimce geçmişin vuku bulmadığını iddia etmek gibi yanlıştır.⁶⁹

Benzer şekilde, başlangıcı olmayan bir âlem ile yoktan yaratılmanın aynı anda kabulünün yaratılmaya engel olacak bir mantıksal imkânsızlığı barındırıp barındırmadığı sorusunun izaha kavuşması gerekmektedir:

Tanrı tarafından yaratılmak ile her zaman var olmak arasında bir çelişkinin olup olmadığını belirlememiz gerekir. Bu hususta doğru olan ne olursa olsun, Tanrı’nın yaratmış olduğu şeyin her zaman var olduğunu iddia etmenin imanla çelişen bir tarafı bulunmamaktadır. Ancak bu iddia çelişkiyi gerektirseydi, iddianın yanlış olduğuna inanırdım. Bununla birlikte, eğer bu iddia herhangi bir çelişkiyi gerektirmiyorsa, Tanrı’nın her zaman var olan bir şeyi

⁶⁶ Aquinas, Âlemin Ezeliliği Üstüne, prg.5; *On the Power of God* q.3 a.14, 17, 14; *SCG II*, ch.38.

⁶⁷ Aquinas, Âlemin Ezeliliği Üstüne, prg.5.

⁶⁸ Aquinas, Âlemin Ezeliliği Üstüne, prg.4.

⁶⁹ Aquinas, Âlemin Ezeliliği Üstüne, prg.4.

yaratması ne yanlış ne de imkânsız olacaktır. Aynı şekilde, aksini söylemenin de yanlış bir tarafı olmayacaktır. Ortada bir çelişki yoksa, Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratmış olabileceğini kabul etmemiz gerekir; çünkü her türlü düşünce ve gücü aşan ilahi kudret için, yaratılmışların Tanrı'nın yapamayacağı bir şeyi kavrayabileceğini söylememiz doğru olmayacaktır. Tüm bunlardan sonra asıl soru, tamamen Tanrı tarafından yaratılmak ile zamanda bir başlangıcı olmamanın birbirleriyle çelişen önermeler olup olmadığıdır.⁷⁰

Aquinas, alıntıdan da anlaşılacağı üzere her ikisinin kabulü arasında mantıksal bir çelişki olmadığını açık bir şekilde ifade etmektedir. Bir çelişkiden bahsedilebilmesi için:

Bu iki önermenin çelişmediği şu şekilde gösterilebilir. Eğer çelişiyorlarsa, bir veya iki nedenden dolayı çelişiyorlardır: ya fail nedenin, sonucu zamansal olarak öncelmesi gerektiğinden ya da yokluğun sonucu zamansal olarak öncelmesi gerektiğinden dolayı. Zira Tanrı'nın yoktan var ettiğini söylemekteyiz.⁷¹

Aquinas'a göre, ezeli yoktan yaratma anlayışının mantıksal çelişki barındırabilmesi için şu iki ilkenin doğru olması gerekir:

1. Yokluk, zamansal olarak yoktan mevcudiyet kazanan varlığı öncelemektedir.⁷²
2. Nihai neden, zamansal olarak sonucu öncelemektedir.

Aquinas risalesinde bu iki ilkenin doğruluk imkânını değerlendirirken, *Summa Theologica*'da dile getirdiği âlemin yoktan var olduğunun savunulması durumunda, âlemin zamansal olarak yoktan sonra geleceği (*habet esse post non esse*); âlemin kendi maddesi tarafından önceleneceği (*sic materia mundi praecessisset*); diğer bir ifadeyle, yoktan var edilen her şeyin kaçınılmaz şekilde yoktan sonra mevcudiyet kazanacağı argümanını kullanmamaktadır.⁷³ Bu argümanı kullanmamasının nedeni, varlık ile yokluğun eş zamanlı olamayacağını (*non sit simul ens et non ens*) düşünmesidir.⁷⁴

Risalesinde varlık ile yokluktan kastın ne olduğunu izah ederek her iki ilkeyi değerlendirir. İlki, var olan bir şeyin var olmadan önce, "yokluk" denilen bir durumdan varlığa geldiği ya da bir şeyin yok denilen bir şeyden

⁷⁰ Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.5.

⁷¹ Aquinas, *Âlemin Ezeliliği Üstüne*, prg.6.

⁷² Bukowski, "An Early Dating for Aquinas' 'De aeternitate mundi'", 301.

⁷³ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 ad.1.

⁷⁴ Aquinas, *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens I*, lect. 26 n.257-59. 6

yaratıldığı düşüncesi, her şeyin yoktan yaratıldığı inancının yanlış yorumundan ibarettir. Zira âlem, yok denilen bir şeyden/cevherden yaratılmamıştır. Dolayısıyla âlem varlık kazanmadan önce, varlığını önceleyen yokluktan yaratılmadığından, var olmadan önce kendisini önceleyecek bir şey bulunmamaktadır. Bu da âlemin zamansal bir başlangıcının olmadığı, her daim var olduğu anlamına gelmektedir.⁷⁵ İkinciyle ilgili olarak, fail olan Tanrı, fillerinin sonucunu hareket ile değil eş zamanlı olarak ortaya çıkardığından sonucunu zamansal olarak öncelememektedir; tıpkı ateşin var olduğu andan itibaren ısıtmaya başlaması gibi.⁷⁶ Tanrı gibi bir failin fiilde bulunduğu herhangi bir anda fiilin sonucu da eş zamanlı bir şekilde ortaya çıkabilir. Fiilin sonu, yapılan şeyle eş zamanlıdır. Bundan dolayı, eş zamanlı bir şekilde sonucu meydana getiren nedenin sonucunu zamansal olarak öncelemediğini varsaymanın çelişkili bir yönü olmayacaktır. Eğer neden, sonucunu harekete bağlı olarak ortaya çıkarıyorsa çelişki kaçınılmaz olacaktır. Çünkü fiilin başlangıcı zamansal olarak sonunu öncelemektedir.⁷⁷

Aquinas'ın âlemin ezeliğine dair şu ana kadar 3 farklı görüşü dile getirdiği söylenebilir. Bunlar:

1. Âlemin ezeliğinin aklen temellendirilmesi, mümkün değildir.
2. Âlemin ezeliğinin imkânsızlığını akli olarak kanıtlamak mümkün değildir.
3. Âlemin ezeliğinin imkânsızlığı şu ana kadar akli çıkarımlarla kanıtlanamamıştır.

Risaledeki argümanlar esas alındığında Aquinas'ın, âlemin ezeliğinin imkânını savunmadığı ancak âlemin ezeliğinin imkânsızlığının akli çıkarımlarla temellendirilmesinin mümkün olmadığı görüşünü benimsediği anlaşılmaktadır. Zira âlemin ezeliğinin imkânsızlığını kanıtlayacak bilfiil teaddüdü kudemanın imkânsızlığı şu ana kadar bedihi şekilde kanıtlanmamıştır. Bununla birlikte Aquinas'ın bu argümanından hareketle âlemin ezeli oluşunun mümkün olduğu görüşünü savunduğunu iddia etmek de doğru olmayacaktır:

Tanrı hariç geriye kalan her şeyin varlığının bir başlangıcı vardır. Bununla birlikte, Tanrı isterse ezelden bir şeyi var edebilir. Dolayısıyla, 'âlemin bir başlangıcının olduğu' kesin bir şekilde

⁷⁵ Aquinas, Âlemin Ezeliği Üstüne, prg.13-14; Dales, *Medieval Discussions of the Eternity of the World*, 134-5.

⁷⁶ Aquinas, Âlemin Ezeliği Üstüne, prg.7.

⁷⁷ Aquinas, Âlemin Ezeliği Üstüne, prg.7-8; *ST I*, q.46 a.2 ad.1.

kanıtlanamamakla birlikte sadece vahiy ile buna inanılabilir.⁷⁸

Aquinas, âlemin sonradan yaratıldığına dair dini izahların zorunlu akli çıkarımlarla (*rationes necessariae*) desteklenemeyeceği uyarısında bulunmaktadır. İmanın akli temellendirmeyi amaçladığı (*fides quaerens intellectum*) ilkesini benimseyen Bonaventure'ın âlemin hâdisliğinin akli çıkarımlarla kesin bir şekilde kanıtlanabileceği iddiasının aksine Aquinas, âlemin yaratılmışlığı iddiasının salt rasyonel temellendirmelerle şüpheye mahal bırakmayacak şekilde temellendirilemeyeceğini savunmuştur. Bonaventure, âlemin zamansal yaratılmışlığına dair dini kabulün ancak rasyonel temellendirmeyele sürdürülebileceğini iddia ederken; Aquinas ise, âlemin zamansal yaratılması kadar ezeliğinin dini bir mesele olmaktan ziyade felsefi bir mesele kabul ettiğinden, âlemin hâdisliği dini izahlardan hareketle kesin bir şekilde savunulamaz. Aquinas'ın bu iddiasındaki önemli olan husus, âlemin hâdisliğinin rasyonel çıkarımlarla kanıtlanmasının dini inancı tuhaf bir duruma/tehlikeye atacağıdır. Dolayısıyla âlemin zamansal başlangıcı olduğu inancı ne akli olarak temellendirilebilir ne de bilinebilir aksine sadece inanılabilir.⁷⁹ Ancak dini kabule rağmen âlemin her daim var olup olmadığına dair bazı şüpheler varlığını koruyacaktır.⁸⁰

Dini kabullerden hareketle nedenlenmiş bir şeyin her daim var olduğu iddiası heretik olmakla birlikte, bu tür bir kabul Tanrı'nın her daim var olan (*semper ens*) bir şeyi yaratamamasını gerektirmemektedir.⁸¹ Dolayısıyla âlemin ezeliği bağlamında asıl tartışma konusu olan husus, "her daim var olan/ezeli olan" ile "ezeli olanın Tanrı tarafından yaratılması"nın ya da "bir şeyin yaratılması" ile "yaratılmış bir şeyin zamansal bir başlangıcının olmaması"nın aynı anda mantıksal bir çelişkiye neden olmadan kabul edilmesi imkânıdır.⁸² Aquinas, bu problemi iki farklı açıdan ele almıştır. İlkin, nihai neden olan Tanrı açısından; ikincisi de yaratılmış varlıklar açısından.

Aquinas, risalede her iki önermenin birbirleriyle çelişmediğini farklı argümanlar geliştirerek temellendirmeye çalışmıştır. Bunlardan ilki, fail neden (*causa agens*) ile nedenlenmiş/sonuç (*causatum*) arasındaki öncelik sonralığa dayanmaktadır. Fail neden tarafından hareketle (*per motum*) nedenlenen maddi bir varlık, fail nedeniyle eş zamanlı olamayacağından ezeli de olamaz. Zira hiçbir neden, sonucunu bir anda çıkarmaz, aksine zaman içinde ortaya çıkarır. Ancak fail neden olan Tanrı ise, hareket (*per motum*) ile

⁷⁸ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 repl.

⁷⁹ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2.

⁸⁰ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1.

⁸¹ Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.3.

⁸² Aquinas, *Âlemin Ezeliği Üstüne*, prg.1, 5.

değil bir anda (*subito*) olarak nedenlemektedir. Buna göre Tanrı'nın nedenlediği şeyi zamansal olarak öncelemek zorunda değildir.⁸³ Tanrı eş zamanlı fiilde bulunan ezeli fail neden olduğundan nedenlemiş olduğu varlık da ezeli olacaktır. İnsanoğlu dâhil bir bütün olarak bütün âlemin ezeliyeti mümkündür.⁸⁴ Tanrı'nın, âleme ilişkin önceliği zamansal olmaktan ziyade zati bir önceliktir.⁸⁵ Dolayısıyla "bir şeyin yaratılması" ile "yaratılmış bir şeyin zamansal bir başlangıcının olmaması" önermelerini göz önünde bulundurduğumuzda, "yoktan var edilen bir şey" zorunlu bir şekilde "yokluğu" (*non esse*) öncelememektedir.⁸⁶

İkinci argüman, varlık ile yokluk arasındaki öncelik (*prius*) ve sonralık (*posterius*) ilişkisinin nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgilidir. Buna göre, yaratılmış olanın yokluktan sonra gelmesinden kasıt zamansal öncelik ve sonralık değildir. Yokluk, varlığı, zamansal öncelik ve sonralığa göre değil de mantıksal düzenine -öncelik (*prius*) ve sonralık (*posterius*)- göre öncelemektedir. Ancak Aquinas, varlık ile yokluk arasındaki bu mantıksal öncelik ve sonralığın her ikisinin eş zamanlı oldukları anlamına gelmektedir. Âlemin varlığının yokluğa nazaran sonralığı, zamansal önceliğe göre değil de mantıksal önceliğe-sonralığa göre anlaşılması durumunda âlemin ezeliyetinden kastı olan ezeliyet ile zamansal başlangıç birbirleriyle çelişkili olmayacaktır.⁸⁷ Aquinas, her iki önerme arasında bir çelişkinin olması durumunda, âlemin ezeliyetini reddeden Augustinus'un bunu görmemesinin şaşırtıcı olduğunu belirterek Augustinus'un otoritesine referansta bulunmuştur.⁸⁸

Âlemin ezelde yaratıldığı görüşünü temellendirmek adına "Tanrı'nın âlemi neden yarattığı zamandan daha önce ya da sonra yaratmadığı?" sorusunun sorulmasının doğru olmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Zira bu tür sorudaki "önce" ve "sonra" ifadelerinin âlemin yaratılmasından önce zamanın varsayılması anlamına gelmektedir. Oysa daha önce de ifade ettiğimiz üzere âlem yaratılmadan önce zamanın gerçekliğinden bahsetmek söz konusu değildir;⁸⁹ bu sadece zihnin bir varsayımdır. Varlığın mevcudiyetinden önce zamanın gerçekliğini varsaymak, zamansal sürecin

⁸³ Aquinas, *Âlemin Ezeliyeti Üstüne*, prg.7.

⁸⁴ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 resp.7; a.1 resp.8.

⁸⁵ Aquinas, *On the Power of God* q.3 a.17 resp.20.

⁸⁶ Aquinas, *Âlemin Ezeliyeti Üstüne*, prg.13.

⁸⁷ Aquinas, *Âlemin Ezeliyeti Üstüne*, prg.14; *On the Power of God* q.3 a.14 resp.7.

⁸⁸ Aquinas, *Âlemin Ezeliyeti Üstüne*, prg.15; *ST I*, q.46 a.2 ad.1. Augustinus, *City of God*, X, chap. 31.

⁸⁹ Aquinas, *On the Power of God* q.3 a.17; *ST I*, q.46 a.1 resp.8.

önce ve sonralığından bahsetmek metafiziksel absürtlüktür.⁹⁰ Aynı şekilde Tanrı'nın âlemi yaratma fiilini daha neden önce ya da daha sonra ifade etmediğini sormak, ilahi ezeliğin yanlış yorumlanmasıdır. Çünkü Tanrı zamandan ârî/öte olduğundan fiillerinin önce veya sonra şeklinde tasnif edilmesi O'nu değişmezliği ve basitliği ile bağdaşmamaktadır.⁹¹ Bundan dolayı Aquinas, sorulması gerekenin şu iki soru olması gerektiğini ileri sürmüştür: "Tanrı, neden âlemin ezeli olmasını irade etmemiştir?", "Tanrı, neden âlemin belirli bir süreliğine var olmasını irade etmiştir?"⁹² Tanrı'nın âlemin neden ezeli olmasını irade etmediğini sorabilmek için âlemi yaratmaya karar verdiği anda hemen yaratmak yerine âlemi yaratmayı erteleyebilmesi de gerekir. Oysa Aquinas'ın da ifade ettiği üzere ilahi zamansallıkta öncelik-sonralık şeklinde ardısallık olmadığından Tanrı'nın âlemi yaratmaya karar verip ertelemesi söz konusu olmayacaktır. Aynı şekilde, Tanrı'nın âlemi bir başlangıcının olmaması anlamında ezeli ya da belirli bir anda yaratması anlamında hâdis yaratma seçeneklerinden birini seçmesi, ilahi zamansallıkla bağdaşmayacağından bu tür bir seçim ve soru saçma ve anlamsız olacaktır.⁹³ Tanrı'nın isterse ezeli fiili ile zamansal sonuçta/fiilde bulunabileceği itirazı, ilahi zamansallığında Tanrı'nın ezeli zâtı ile zamansal âlem arasında bir tasnif yapması, zamansal öncelik-sonralık şeklinde bir ardısallık yaparak âlemi yaratması anlamına gelecektir; oysa Tanrı'nın zamansallığını gerektirecek bu tür bir itiraz saçma ve imkânsızdır.⁹⁴

Aquinas, tüm bunlardan dolayı, âlemin hâdisliğinin akli çıkarımlarla kesin bir şekilde kanıtlanamayacağını ileri sürmüştür. Ezeliği kadar hâdisliğine dair ileri sürülen argümanları ihtimal ve spekülasyondan öte geçemeyeceği gerekçesiyle reddetmiştir.⁹⁵ Risaleden anlaşıldığı kadarıyla Aquinas için temel sorun, dini metinlerde âlemin yaratıldığına dair önermelerin doğruluğundan ziyade bu kabulü şüpheye mahal bırakmayacak şekilde felsefi veya teolojik temellendirmesinin mümkün olup olmamasıdır.

Sonuç

Aquinas risalede, Tanrı'nın âlemin ezelde yaratıp yaratamayacağı

⁹⁰ Aquinas, *SCG II*, ch.35.

⁹¹ Aquinas, *SCG II*, ch. 35; *ST I*, q.10 a.1, 5; q.46 a.2 resp.5.

⁹² Aquinas, *SCG II*, ch.32, 7.

⁹³ Aquinas, *Commentary on Aristotle's Physics VIII*, L.2 com.988; *ST I*, q.10 a.5, a.1 resp.3, a.2 resp.4.

⁹⁴ Aquinas, *Commentary on the Book of Causes*, prop.11 ss. 84-5.

⁹⁵ Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 repl.; Wippel, "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)", 25.

sorusunu mantıksal imkân bağlamında ele almış ve olumlu yanıtlamıştır. Âlemin hâdis olmasına rağmen zamansal başlangıcının mantıksal bir zorunluluk olmadığı, aksi iddiaların felsefi/rasyonel temellendirmelerle kesin bir şekilde kanıtlanamayacağı uyarısında bulunmuştur. Risalede, yoktan yaratılmış âlemin zamansal başlangıca sahip olup olmadığı sorusunu doğrudan yanıtlamak yerine, -tesis ettiği argümanların yapısı ve vardığı sonuçlardan da anlaşılacağı üzere- Tanrı'nın zamansal başlangıcı olmayan bir âlemi yoktan yaratıp yaratamayacağı sorusunu mantıksal imkân dahilinde yanıtlamaya ve dini metinlerdeki âlemin yoktan yaratıldığına nasıl anlaşılması gerektiğini izah etmeye çalışmıştır. Lehte ve aleyhteki argümanları değerlendirdikten sonra ve zamansal başlangıcı olmayan âlemin yoktan yaratılmasının mantıksal bir çelişki gerektirmemesinden hareketle zamansal başlangıcı olmaksızın âlemin yaratılmasının mantıksal imkân dahilinde olduğu sonucuna varmıştır. Aquinas, meslektaşlarının aksine, her ne kadar âlemin zamansal bir başlangıca sahip olduğu inancı itikadi bir kabul olsa da ne âlemin kendisinden ve ne de failin kendisinden hareketle kanıtlanamayacağını ileri sürmüştür. Özetle Aquinas, âlemin ezeliğinin imkânsızlığına dair tesis edilen argümanların iddia edilen aksine kesinlikten yoksun olması, âlemin ezeliğini temellendirmek adına ileri sürülen bütün argümanların bedihî şekilde âlemin ezeliğini kanıtlamaktan uzak olması ve sınırlı bilişsel yetiye sahip olmamız gerekçesiyle agnostik bir tavır takınmayı tercih etmiştir.

Âlemin Ezeliği Üstüne (De Aeternitate Mundi)⁹⁶

1. Katolik imanına uygun bir şekilde, âlemin bir başlangıcı olduğunu varsayalım. Bunu varsaysak bile, âlemin her zaman var olup olmadığı ile ilgili soru varlığını sürdürecektir. Bu sorunu giderebilmek için, öncelikle bizim muarızlarımızla anlaştığımız konuları anlayamadığımız konulardan ayırmamız gerekir. Eğer birisi, Tanrı dışında bir şeyin her zaman var olabileceğini ve söz konusu şeyin Tanrı tarafından yaratılmadığını iddia ederse, biz bu konuda ondan ayrılırız. Bu tür menfur bir hata, sadece imanla değil, aynı zamanda, mutlak ve mükemmel varlığa sahip Tanrı tarafından nedenlenmeden var olan herhangi bir şeyin var olamayacağını itiraf eden ve bunu kanıtlayan filozofların öğretileriyle de çelişmektedir. Bununla birlikte bir kimse, bir şeyin Tanrı tarafından nedenlenmiş olmasına rağmen yine de her

⁹⁶ Bu tercüme, Aquinas'ın çalışmalarının bir araya getirildiği *Sancti Thomae De Aquino Opera Omnia*, C.43, 85-89, Rome, 1976, Leonine baskısını esas alır. Ayrıca, Latince'den İngilizce çeviri için bkz: *On the Eternity of the World*, çev. Miller, Ti Robert (1991-97). <http://legacy.fordham.edu/halsall/basis/aquinas-eternity.asp>

zaman var olduğunu kabul edebilir. Ancak, bu tür bir kabulün makul olup olmadığını belirlememiz gerekir.

2. Tanrı tarafından nedenlenen bir şeyin her zaman var olması imkânsız ise, bunun sebebi, ya Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratamamasındandır ya da Tanrı'nın yapıp yapamamasına bakılmaksızın söz konusu şeyin (tabiatı gereği) yapılamamasındandır.⁹⁷ Birincisi ile ilgili olarak, herkes Tanrı'nın mutlak kudretiyle her zaman var olan bir şeyi yapabileceğini kabul eder.⁹⁸ Geriye, belirsizliğini koruyan, her zaman var olan bir şeyin yaratılıp yaratılmayacağı seçeneği kalmaktadır.
3. Bu tür bir şey yapılamıyorsa, bu imkânsızlık şu iki nedenden biri olarak ortaya çıkacaktır: Ya pasif bilkuvvelik yokluğundan ya da bununla ilgili düşüncelerin⁹⁹ birbirleriyle çelişmesinden dolayıdır. Birinci nedenle ilgili olarak, melek yaratılmadan önce, bir anlamda, meleğin varlığını önceleyen pasif bilkuvvelik bulunmamasından dolayı meleğin yaratılmayacağını söyleyebiliriz.¹⁰⁰ Çünkü melek, daha önce var olan bir maddeden yaratılmamıştır. Buna rağmen, Tanrı'nın meleği yaratabilmesinden ve meleğin var olmasını nedenleyebildiğinden dolayı Tanrı, meleği yarattı ve melek var oldu. Bundan dolayı, "yaratma"yı veya "nedenlenme"yi, daha önce var olan pasif bilkuvvelik ima edecek şekilde anlarsak, imanın bir gereği olarak, nedenlenen şeyin her zaman var olamayacağını kabul edilmesi gerekir. Aksi takdirde, pasif bilkuvvelik her zaman var olduğu kabul edilecektir, ki bu imanla çelişir. Ancak, pasif bilkuvvelik Tanrı'nın yarattığı herhangi bir şeyi zamansal olarak öncelemeyi gerektirmediğinden bunu, Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratmadığı sonucu takip etmeyecektir.
4. İkinci nedenle ilgili olarak, bir kimse, kendiyle çelişen olacağından her zaman var olan şeyin yaratılmayacağını iddia edebilir; tıpkı tasdik ve

⁹⁷ Aquinas, ya Tanrı'nın bu tür bir şeyi yapacak kudretten yoksun olması anlamındaki Tanrı'dan kaynaklanması ya da söz konusu şeyin varlık-öncesi bilkuvvelikten yoksun olması veya kendi-kendiyle çelişik olması anlamındaki şeyin kendisinden kaynaklanması şeklinde imkânsızlığın düşünülebileceğini kast eder.

⁹⁸ Bundan kasıt, bu tür şeyin yapılabileceğidir. Diğer bir ifadeyle, her zaman var olan bir şeyin imkânsızlığı, eğer böyle bir şey mümkünse, Tanrı'nın bunu yapabilecek kudretten yoksun olmasından kaynaklanmadığını herkes kabul eder.

⁹⁹ "her zaman var olması" ve "yaratılmış olması"

¹⁰⁰ Kendisinden melek yapılacak şeyin melekten önce var olmaması anlamında; tıpkı kendisinden heykel yapılabilmesi için madeni alaşımın heykelden önce mevcut olması ve sonradan heykele dönüşmesi gibi.

reddin aynı anda doğru olamayacağı gibi. Mamafih bazıları, Tanrı'nın kendiyile çelişen şeyleri bile yapabileceğini iddia ederken, bazıları da Tanrı'nın bu tür şeyleri yapamayacağını iddia etmektedir. Çünkü onlara göre bu tür şeyler gerçekte hiçbir şeydir. Açıktır ki, Tanrı'nın bu tür şeyleri yapamayacağı, bu tür şeylerin varlığının doğrudan kendi kendini reddettiği varsayımındandır. Bununla birlikte, Tanrı'nın bu tür şeyleri yapabileceğini kabul etmek, imanla çelişmemekle birlikte, kanaatimce geçmişin vuku bulmadığını iddia etmek gibi yanlıştır. Augustine (XXVI *Maniheistlere Karşı Reddiye* (Contra Faustum) fasıl.5) bunu şu şekilde ifade etmektedir: *"Eğer Tanrı mutlak kudretliyse, gerçekleşmiş olanı gerçekleşmemiş kılsın' diyen biri, aslında, 'Eğer Tanrı mutlak kudretliyse doğru şeyleri doğru oldukları sürece yanlış yapsın' dediğinin farkında değildir."* (PL 42, 481). Buna rağmen, bazı büyük zatlar dindar bir şekilde, Tanrı'nın geçmişte gerçekleşen olayları gerçekleşmemiş kılabilceğini ve bunun sapkın bir inanç olmayacağını farz etmişlerdir.

5. Tanrı tarafından yaratılmak ile her zaman var olmak arasında bir çelişkinin olup olmadığını belirlememiz gerekir. Bu hususta doğru olan ne olursa olsun, Tanrı'nın yaratmış olduğu şeyin her zaman var olduğunu iddia etmenin imanla çelişen bir tarafı bulunmamaktadır. Ancak bu iddia çelişkiyi gerektirseydi, iddianın yanlış olduğuna inanırdım. Bununla birlikte, eğer bu iddia herhangi bir çelişkiyi gerektirmiyorsa, Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratması ne yanlış ne de imkânsız olacaktır. Aynı şekilde, aksini söylemenin de yanlış bir tarafı olmayacaktır. Ortada bir çelişki yoksa, Tanrı'nın her zaman var olan bir şeyi yaratmış olabileceğini kabul etmemiz gerekir; çünkü her türlü düşünce ve gücü aşan ilahi kudret için, yaratılmışların Tanrı'nın yapamayacağı bir şeyi kavrayabileceğini söylememiz doğru olmayacaktır. (Tabiatları göz önünde bulundurulduğunda günahların gerçekliği bulunmadığından, günahlar çelişkiye örnek teşkil etmez.) Tüm bunlardan sonra asıl soru, tamamen Tanrı tarafından yaratılmak ile zamanda bir başlangıcı olmamanın birbirleriyle çelişen önermeler olup olmadığıdır.
6. Bu iki önermenin çelişmediği şu şekilde gösterilebilir. Eğer çelişiyorlarsa, bir veya iki nedenden dolayı çelişiyorlardır: ya fail nedenin, sonucu zamansal olarak öncelemesi gerektiğinden ya da yokluğun sonucu zamansal olarak öncelemesi gerektiğinden dolayı. Zira Tanrı'nın yoktan var ettiğini söylemekteyiz.

7. İlkin, fail nedenin -ki bu Tanrı'dır- nedenlediklerini zamansal olarak incelemesi gerekmediğini izah etmeliyiz, incelemesi gerekseydi öncelerdi. Bu farklı şekillerde izah edilebilir. Bunlardan ilki, sonucunu eş zamanlı olarak ortaya çıkaran hiçbir neden, zorunlu bir şekilde sonucunu zamansal olarak incelemes. Tanrı ise, hareket ile değil eş zamanlı olarak sonuçlarını ortaya çıkaran nedendir. Bundan dolayı, Tanrı'nın, sonuçlarını zamansal olarak incelemesi zorunlu değildir. Birinci öncül, aydınlanma ve diğer örneklerde olduğu gibi, tüm eş zamanlı değişimlerden hareketle tümevarımsal olarak kanıtlanmıştır. Ancak bu öncül, aynı şekilde, akli çıkarımlarla da kanıtlanabilirdi.
8. Hangi anda var olursa olsun bir şey, yaratma yoluyla var olan şeylerin örneğinde aşikâr olduğu üzere, var olduğu anda fiilde bulunur: Örneğin, ateş var olduğu anda ısıtır. Ancak, bölünmez şeyler örneğinde olduğu üzere, eş zamanlı fiilde, fiilin başlangıcı ile bitişi eş zamanlıdır, hatta özdeştir. Failin fiilde bulunduğu herhangi bir anda fiilin sonucu da eş zamanlı bir şekilde ortaya çıkabilir. Fiilin sonu, yapılan şeyle eş zamanlıdır. Bundan dolayı, eş zamanlı bir şekilde sonucu meydana getiren nedenin sonucunu zamansal olarak incelemeyeceğini varsaymanın çelişkili bir yönü olmayacaktır. Eğer neden, sonucunu harekete bağlı olarak ortaya çıkarıyorsa çelişki kaçınılmaz olacaktır. Çünkü, fiilin başlangıcı zamansal olarak sonunu incelemektedir. İnsanlar, nedenin harekete bağlı olarak sonucu ortaya çıkarmasına aşina olduklarından dolayı, fail nedenin zamansal olarak sonucu incelemeyebileceğini kavrayamamaktadırlar. Sınırlı tecrübeye sahip olduklarından dolayı da kolay bir şekilde yanlış genellemelerde bulunmaktadırlar.
9. Fail olan Tanrı'nın ihtiyari bir şekilde fiilde bulunduğunu söylemek de sonuçtan kaçınmak için yeterli değildir. Zira fail düşünerek fiilde bulunmadığı sürece -ki Tanrı'da böyle bir şeyin olması muhaldir- ne irade ne de ihtiyari bir şekilde fiilde bulunan fail neden, sonucu zamansal olarak incelemek zorundadır.
10. Dahası, bir şeyin cevherinin tamamını meydana getiren bir neden, cevherin tamamını meydana getirirken, sadece bir formu meydana getiren bir nedenin formu meydana getirişinden daha az mükemmel şekilde fiilde bulunmaz. Aksine, daha mükemmel bir şekilde fiilde bulunur. Çünkü o, sadece formları meydana getiren nedenlerde olduğu gibi maddenin bilkuvvelîğinden hareketle fiilde bulunmamaktadır. Sadece form üreten bazı nedenlerin durumunda olduğu üzere, her ne

zaman neden var olsa, nedenin var oluşuyla birlikte üretmiş olduğu form da meydana gelir; güneşin aydınlatmasında olduğu gibi. Bundan dolayı, şeylerin cevherinin tamamını yaratan Tanrı, kendisi ne zaman var olursa nedenlediği şeyi kendisiyle birlikte var kılabilir.

11. Ayrıca neden ile birlikte sonucu hemen gerçekleşmiyorsa, bunun sebebi, nedeni tamamlayan bir şeyin eksikliğidir: tamamlanmış neden ile nedenlenen şey eş zamanlıdır. Ancak Tanrı, bir sonucu ortaya çıkarmada herhangi bir tamamlayıcı nedene ihtiyaç duymadığından dolayı, Tanrı'nın var olduğu herhangi bir anda O'nunla birlikte sonuçlar da var olabilir; buna bağlı olarak Tanrı'nın sonuçlarını incelemesi de gerekmemektedir.
12. Dahası, ihtiyari failin iradesi, hiçbir şekilde kudretine halel getirmez. Bu durum, Tanrı söz konusu olduğunda özellikle doğrudur. Aristo'nun (Tanrı'nın nedenlediği şey her zaman var olur, zira bir şey her zaman kendine benzeyeni meydana getirir)¹⁰¹ iddiasını cevaplamaya çalışanların tamamı, Tanrı'nın ihtiyari fail olmaması durumunda sonucun nedeni takip edeceğini söylerler. Bundan dolayı, Tanrı'nın ihtiyari bir fail olduğunu kabul etmek, O'nun her zaman var olan bir şeyi yapabileceğine imkân tanımaktadır. Her ne kadar Tanrı, çelişkili olanı doğru kılamazsa da fail nedenin sonucunu zamansal olarak incelemeyi iddia etmenin çelişki içermediğini gösterdik.
13. Öyle görünüyor ki, yaratılan bir şeyin her zaman var olduğunu söylemenin çelişki içerip içermediği daha açıklığa kavuşmamıştır. Ancak söz konusu şeyin yoktan yaratıldığını söylememizden dolayı, onun yokluğunun varlığını zamansal olarak öncelediği zorunlu bir şekilde söylenebilir. Yaratılmışların yoktan yaratıldığını söylemenin nasıl anlaşılması gerektiğiyle ilgili açıklamalarında Anselm, bunda bir çelişki bulunmadığını göstermiştir. Anselm (*Monologion* fasıl.8) şunları söyler: *"Bir şeyin yoktan yaratıldığını söylediğimizde bundan kastımız şu olabilir: Bir şeyin yaratıldığını ama söz konusu şeyin kendisinden yaratıldığı şeyin bulunmadığıdır. Benzer şekilde, birinin gerekçesiz bir şekilde üzgün olması durumunda, onun herhangi bir şey hakkında üzgün olmadığını söyleriz. Dolayısıyla, Mükemmel Varlık hariç her şeyin, herhangi bir şeyden yaratılmadığı anlamında, O'nun tarafından yoktan yaratıldıklarını söyleyebiliriz. Bunu söylemek de*

¹⁰¹ "Zira aynı neden kendine benzer sonucu meydana getiren aynı neden Aristo, *On Generation and Corruption* II, chap.10, 336a 27-29.

herhangi bir çelişkiyi gerektirmemektedir."¹⁰² "Yoktan yaratma"nın bu şekilde anlaşılmasıyla, yokluğun varlığa zamansal bir önceliği bulunmadığı tesbit edilmiştir. Aksi takdirde, sanki önce yokluk daha sonra varlık varmış şeklinde anlaşılırdı.

14.Ayrıca, "yoktan yaratmadaki" "tan" ekinin yokluktan varlığa şeklinde bir tür olumlu ardisallığı ima ettiğini varsayalım. Tıpkı yaratılmışın yoktan yaratıldığı önermesinin yaratılmışın yoktan "sonra" yaratıldığını anlamına gelmesi gibi. "Sonra" ifadesi açık bir şekilde, zamansal ve zati olmak üzere iki farklı ardisallığı ifade etmektedir. Eğer özel ve belirli olan genel ve evrensel olandan ortaya çıkmıyorsa, yaratılmış olan yoktan yaratıldığından dolayı, yokluğun zamansal olarak yaratılmışların varlığını öncelediği sonucu zorunlu bir şekilde ortaya çıkmayacaktır. Aksine yokluğun varlığı zati olarak önceleme daha doğru olacaktır. Şimdi, bir şeyin zati gereği sahip olduğu bir şey, başkasından aldığı şeyden öncedir. Yaratılmış olan, varlığı başkasından alması dışında, zati olarak varlığa sahip değildir. Çünkü zati dikkate alındığında, her yaratılmış olan madumdur. Yaratılmış olan söz konusu olduğunda da yokluk varlığı zati olarak önceleme yapmaktadır. Yaratılmışların her zaman var oldukları görüşünden hareketle yaratılmışların her zaman mevcudiyetleri varmış gibi, varlıklarının yokluklarıyla eş zamanlı oldukları sonucu çıkarılamaz. Oysa öncelik, zamansal bir öncelik olmadığından dolayı, yaratılmışların var olmadıkları bir an olmuştur. Dolayısıyla söz konusu argüman, yaratılmışların kendi hallerine bırakılması durumunda yok olacakları görüşünü gerektirmektedir. Mesela, havanın her zaman güneş tarafından aydınlatıldığını söylememiz gerekirse, havanın güneş tarafından berraklaştırıldığını söylememiz doğru olacaktır. Mevcut durumda olan bir şey, daha önce sahip olmadığı durumdan şu anki duruma geçerek mevcut duruma sahip olduğundan dolayı, havanın açık olmayan veya mat olan bir durumdan sonra berraklaştığını söyleyebiliriz. Bunu da havanın belirli bir anda açık olmayan veya mat olmasından dolayı değil, güneşin havayı aydınlatmaması durumunda havanın mat olacağından dolayı söyleriz. Yıldızların ve her zaman güneş tarafından aydınlatılan göksel cisimlerin durumu da açık bir şekilde budur.

15.Bundan dolayı, Tanrı tarafından yaratılmış bir şeyin her zaman var olduğunu söylemek çelişki değildir. Çelişkinin olması durumunda

¹⁰² Anselm, *Monologion*, 20.

Augustine'nin bunu görememiş olması şaşırtıcı olurdu. Zira bu tür bir çelişkinin varlığını göstermek, âlemin ezeli olmadığını kanıtlamanın en etkili yolu olurdu. Her ne kadar Augustine *Tanrı Devleti* (De Civitate Dei) eserinin XI ve XII. bölümlerinde âlemin ezeliğine karşı birçok karşıt argüman geliştirmiş olsa da hasımlarının argümanlarının çelişki içerdiğini mevzu bahis etmemiştir. Aksine Augustine, argümanlarında çelişki bulunmadığını ima etmiştir. Augustine, Platoncularla ilgili şunu söyler (Tanrı Devleti X, fasıl. 31): *"Onlar, bir şekilde zamansal bir başlangıçtan çok nedensel bir başlangıç düşünmüşlerdir. Onların, ezelden beri toprağın üzerinde bir ayağın bulunduğunu söylediklerini tahayyül et: Ayak izi her zaman ayağın altında var olmuştur, kimsenin ayak izinin ayağın baskısından dolayı oluştuğuyla ilgili bir şüphesi olmayacaktır. Her ne kadar ayak, ayak izini zamansal olarak öncelemezse de biri bir diğeri tarafından meydana getirilmiştir. Hakeza, onları meydana getirenin her zaman var olması gibi, âlem ve içindeki tanrıların da her zaman var olduğunu, buna rağmen âlem ve tanrıların yine de yaratıldığını söyleyeceklerdir."*¹⁰³ [PL 41, 311] Augustine, bunun anlaşılabilir olduğunu söylemek yerine, Platonculara karşı tamamen farklı bir şekilde argüman geliştirmiştir. O, şunları söyler (Tanrı Devleti XI, fasıl.4): *"Bununla birlikte, âlemin Tanrı tarafından yaratıldığını kabul edenler, âlemin zamansal bir başlangıcı olmamakla birlikte âlemin yaratılışında bir başlangıç olduğu görüşünü sürdürmek isterler; bu şekilde, çok tuhaf bir akli çıkarımla, onlara göre âlem Tanrı tarafından yaratılmış olmaya devam edecektir. Bunu da düşüncesiz bir nedenselliğe karşı Tanrı'yı savunma adına yaparlar."*¹⁰⁴ [PL 41, 319]¹⁰⁵ Sadece yukardaki ilk argümanda ileri sürülen nedenden dolayı onların bu görüşünü anlamak zordur.¹⁰⁶

16. Tanrı tarafından yaratılan bir şeyin aynı anda her daim var olduğu görüşündeki, filozofların en yücesinin bile göremediği çelişkiyi görebilmek fevkalade olurdu. Augustine, Platoncuları eleştirirken (Tanrı Devleti XI, fasıl. 5) şunları söyler: *"Tanrı'nın tüm cisimlerin ve kendi tabiatı hariç tüm tabiatların yaratıcısı olduğu konusunda bizimle aynı fikirde olanlarla mücadele etmekteyiz."*¹⁰⁷ [PL 41, 321]. Daha sonra

¹⁰³ Augustine, *City of God* X, chap.31, s. 319.

¹⁰⁴ Augustine, *City of God* XI, chap.4, s. 324.

¹⁰⁵ PL 41, 319. Leonine baskısında Aquinas, bağımsız cümleyi gösteren ifadeyi alıntılanmamıştır, aksine bu cümle Parma baskısında bulunur, ki ben bunu alıntılanmayı uygun gördüm.

¹⁰⁶ Benzer argüman için bkz. Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 ad.1.

¹⁰⁷ Augustine, *City of God* XI, chap.5, s. 325.

yine Platoncularla ilgili şunları ekler (Tanrı Devleti XI, fasıl.5): “Bu filozoflar, asalet ve yetkide herkesi gölgede bırakmıştır.”¹⁰⁸ Augustine bunu, onların âlemin her zaman var olduğu görüşlerini dikkatlice düşündükten sonra söylemiştir. Çünkü onlar hem âlemin Tanrı tarafından yaratıldığını hem de âlemin her zaman var olduğunu kabul edip bu iki görüş arasında herhangi bir çelişki görmemişlerdir. Bundan dolayı, bu iki görüşteki çelişkiyi zekice kavrayanlar, yalnız kalan kişilerdir ve bunlarda bilgelik ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁹

17. Halen, bazı yetkinlerin bu tür kişilerin görüşünü paylaşmasından dolayı, argümanlarını zayıf bir temel üzerine kurduklarını söylememiz gerekir. Yuhanna ed-Dımeşki (I Ortadoks İmanın İzahı (De Fide Orthodoxa), fasıl.8) şunları söylemektedir: “Yoktan yaratılan şeyin, nedensel ilkesi olmayan ve her daim olan ile birlikte ezeli ve ebedi olması tabii değildir.”¹¹⁰ [PG 94, 814B] Benzer şekilde, Hugh of St. Victor da şunu söylemiştir (Dini Ayinler Hakkında (De Sacramentis)-1, fasıl.1): “Bir şeyin yapılmasında, tanımlanamayan mutlak kudrete yardım edecek ezeli bir şeyin bulunması söz konusu değildir.” [PL 176, 187B]

18. “Bazıları, Platon’un âlemin zamansal bir başlangıcı olmadığı gibi sonu da olmayacağını iddia ettiğini duyduklarında, yaratılmış âlemin Tanrı ile birlikte ezeli olduğu şeklinde yanlış bir çıkarımda bulunurlar. Platon’un âleme sonsuz bir zaman atfetmesi farklı bir şey, eş zamanlı olarak sonsuz zamanın bütün anlarını kapsaması tamamen farklı bir şeydir; ilahi zihne ait olan da zamanın bütün anlarını kapsamaktır.”¹¹¹ diyen [PL 63, 859B] Boethius, bu ve bazı yetkin kişilerin görüşlerini bu şekilde daha da netleştirmiştir (Felsefenin Tesellisi V (De Consolatione prosa), 6). Birilerinin karşı çıktığı gibi bunu, yaratılmış olan her zaman var olsa bile, süreklilikte Tanrı’yla aynı olacağı görüşü takip etmeyecektir. “Ezelilik”in bu şekilde anlaşılması durumunda, bir şeyin bir şekilde Tanrı ile birlikte ezeli olması söz konusu olmayacaktır,

¹⁰⁸ Augustine, *City of God* XI, chap.5, s. 319.

¹⁰⁹ Aquinas’ın burada eleştirdiği kişi yüksek olasılıkla Bonaventure’dır. Zira Bonaventura, âlemin hâdisliğine dair en önemli iddialarından biri, yaratılmış olma ile ezeli olmanın aynı anda kabul edilemeyeceğini, bunun mantıksal çelişkiye neden olacağıdır. Bkz. Bonaventure, *Sententia II*, d.1 p.1 a.1 q.2 arg.6 ad opp.

Bunu ironik bir üslupla ifade etmiştir, kibar bir şekilde en sert tartışmaları yapan Aquinas için bu oldukça alışılmamış bir üsluptur. O, büyük ihtimalle, “Sen yalnız kalmış bir kişinin ve bilgelik senle birlikte yok olacaktır.” diyen Job 12:2’nin Vulgate metnine üstü kapalı imada bulunmaktadır. “Ortaya çıkmak” (oritur) ve “yok olacaktır” (moriatur) arasında küçük bir fark bulunmaktadır.

¹¹⁰ St. John of Damascus, *An Exact Exposition of The Orthodox Faith*, I, chap.8, s. 179

¹¹¹ Boethius, *The Consolation of Philosophy* V.6, s. 134.

çünkü Tanrı dışında her şey değişkendir. Augustine'in de ifade ettiği gibi¹¹² (Tanrı Devleti XII, fasl. 15), "*Zaman, değişkenliği sayesinde akıp gittiğinden, zamanın değişmez ezellilikle aynı olması söz konusu değildir.*"¹¹³ Meleklerin ölümsüzlüğü, zaman içerisinde sona ermezse de (ne şu anda var olmayan geçmiş, ne de halen gerçekleşmemiş gelecek değildir), yine de meleklerin hareketi, gelecekte geçmişe doğru süregelen zamanın hareketiyle sona erer. Bundan dolayı melekler ne şu anda ne de gelecekte gerçekleşecek hareketi olmayan Yaratıcı ile birlikte ezeli ve ebedi olamazlar. [PL 41, 364-65] Benzer şekilde, Augustine şunları söylemektedir (VIII *Yaratılışın Literal Anlamı* (Super Genesis ad Litteram) fasıl.23): "*Teslisin tabiatı tamamen değişmez olduğundan teslis, kendisiyle birlikte hiçbir şeyin ezeli olamayacağı şekilde ezeldir*"¹¹⁴, [PL 34, 389] *İtiraflar XI* (Confessionum) adlı eserinde de benzer şeyler söylemektedir.¹¹⁵

19. Âlemin her daim var olamayacağını kanıtlamaya çalışanlar, filozofların dikkate aldığı ve çözümlediği argümanları bile delil göstermişlerdir. Söz konusu bu argümanların en önemlisi, ruhların sonsuzluğuyla ilgili olanıdır: Âlemin her zaman var olması durumunda, zorunlu bir şekilde sonsuz sayıda ruhların da var olacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak mevzu bahis olan bu değildir; zira Tanrı insanları ve hayvanları ruhsuz bir şekilde yaratarak da âlemi var edebilirdi veya âlemi ve insanları ezelden beri yaratabilirdi, ki gerçekte de öyle yaratmıştır.¹¹⁶ Her hâlükârda, bedenler yok olduktan sonra ruhların sonsuz bir şekilde kalması söz konusu değildir. Dahası, Tanrı'nın kendisiyle birlikte eş zamanlı şekilde var olacak sonsuz sayıdaki şeyleri nedenleyemeyeceği henüz kanıtlanamamıştır.

Aynı şekilde ileri sürülen başka argümanlar da bulunmaktadır, ama şu ana kadar başka bir yerde uygun bir şekilde cevaplanmış olmalarından veya sahip oldukları zayıf yapının onlara karşıt argüman geliştirilmesine imkân tanıdığından dolayı, onları şu anda cevaplamaktan kaçınıyorum.

¹¹² Aquinas da aynı şekilde düşünmektedir. Bu anlamda *Tanrı Devleti'*deki fasıllar, kısmen net değildir; Leonine baskısının editörleri, alıntılanan metin fasıl.16 olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Her hâlükârda, alıntılanan metin PL 41, 364-65'te bulunmaktadır.

¹¹³ Augustine, *City of God* XII, chap.15, s. 352.

¹¹⁴ Augustine, *On the Literal Meaning of Genesis* VIII, chap.23.

¹¹⁵ Augustine, *Confessionum* XI, fasıl.30/40 s. 98-99.

¹¹⁶ Aquinas burada Bonaventura'nın âlemin hâdisliğine dair geliştirdiği argümanlardan 5. referansla bunu iddia etmektedir. Bkz. Bonaventura, *Sent.* II, d.1 q.1 a.1; q.2 a.2. Benzer izah için bkz. Aquinas, *ST I*, q.46 a.2 obj.8, ad.8; *SCG II*, ch.38, 7, 14.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Özcan, "Alem Ezeli Midir? Duns Scotus'un Yaklaşımı Üzerine Bir İnceleme" Şırnak Üniversitesi 10/22 (2019), 217-31.
- AKDAĞ, Özcan. *İbn Rüşd, İbn Meymûn ve Aquinas Bağlamında Âlemin Ezeliliği Problemi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, Kayseri, 2019.
- ANSELM of CANTERBURY. *Monologion*, içinde *Complete Philosophical and Theological Treatises of Anselm of Canterbury*. trans. Jasper Hopkins and Herbert Richardson, Minneapolis: The Arthur J. Banning Press, 2000.
- AQUINAS, Thomas. *Commentary on Aristotle's Physics*. trans. by Richard J. Blackwell, Richard J. Spath, Edmund Thrkel, Pierre H. Conway, New Haven: Yale University Press, 1963.
- AQUINAS, Thomas. *Commentary on the Book of Causes (Super Librum De Causis Expositio)*. trans. and annotated by Vincent A. Guagliardo, Charles R. Hess, Richard C. Taylor, Washington D.C.: The Catholic University of America Press, 1996.
- AQUINAS, Thomas. *Commentary on the Metaphysics of Aristotle*. I-II, çev. John P. Rowan, Chicago: Henry Regnery Company, 1961.
- AQUINAS, Thomas. *Compendium of Theology (CT)*. Richard J. Regan (trans.) Oxford: Oxford University Press, 2009.
- AQUINAS, Thomas. *Exposition of Aristotle's Treatise on the Heavens (In libros De caelo et mundo Aristotelis)*. Columbus, Ohio: College of St. Mary of the Springs, 1963-1964.
- AQUINAS, Thomas. *On the Power of God I-III, (Questiones Disputatae De Potentia Dei)*. English Dominican Fathers (trans.), Westminster: Maryland: The Newman Press, 1952.
- AQUINAS, Thomas. *On the Truth of the Catholic Faith: Summa Contra Gentiles (SCG)*. Vol.I-IV, trans: Anton C. Pegis, Image Books, Doubleday & Company, Inc., 1956.
- AQUINAS, Thomas. *Summa Theologica (ST)*. Vol. I-V, trans: Fathers of the English Dominican Province, Ave Maria Press, 1998.
- ARISTOTELES. *On Generation and Corruption*. içinde *The Basic Works of Aristotle*, Richard McKeon (ed. with intro.), New York: Random House, 2001.
- AUGUSTINE. *City of God*. içinde, *Great Books of the Western World*, Vol.18,

129-620.

- BALDNER, Steven E., and Carroll, William E. (trans.). *Aquinas on Creation: Writings on the 'Sentences' of Peter Lombard, Book 2, Distinction 1, Question 1*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1st ed., 1997.
- BOETHIUS. *The Consolation of Philosophy*. trans. H. R. James, Moscow: Roman Roads Media, 2015.
- BRADY, Ignatius. "John Pecham and the Background of Aquinas's *De aeternitate mundi*". içinde, *Saint Thomas Aquinas, 1274-1974: Commemorative Studies*. Armand A. Maurer (ed.) Vol. I-II, Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1974, II, 141-54.
- BUKOWSKI, P. Thomas. "J. Pecham, T. Aquinas, et al., on the Eternity of the World". *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 46 (1979), 216-21.
- BUKOWSKI, Thomas P. "An Early Dating for Aquinas' *De aeternitate mundi*". *Gregorianum* 51/2 (1970), 277-304.
- DALES, Richard C. *Medieval Discussions of the Eternity of the World*. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- İSKENDEROĞLU, Muammer. *Fakhr Al-Dīn Al-Rāzī and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*. Leiden: Brill, 2002.
- İSKENDEROĞLU, Muammer. *Fakhr Al-Dīn Al-Rāzī and Thomas Aquinas on the Question of the Eternity of the World*. Leiden: Brill, 2002.
- KOVACH, Francis J.. "The Question of the Eternity of the World in St. Bonaventure and St. Thomas Aquinas -A Critical Analysis". *The Southwestern Journal of Philosophy* 5/2 (1974), 141-72.
- MALCOLM De Mowbray, "The *De Aeternitate Mundi* of Boethius of Dacia and the Paris Condemnation of 1277", *Recherches de théologie et philosophie médiévales* 73/ 2 (2006), 201-253
- St. JOHN of DAMASCUS. *An Exact Exposition of The Orthodox Faith*. Create Space Independent Publishing Platform, Wyatt North Publishing, 2012.
- WEISHEIPL, James A. "The Date and Context of Aquinas' *De Aeternitate mundi*". içinde *Graceful Reason: Essays in Ancient and Medieval Philosophy Presented to Joseph Owens*. CSSR, ed. Lloyd P. Gerson, Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1983, 239-71.
- WILKS, Ian. "Aquinas On The Past Possibility Of The World's Having Existed

Forever". *The Review of Metaphysics* 48/2 (1994), 299-329.

WIPPEL, John F. "Did Thomas Aquinas Defend the Possibility of an Eternally Created World? (The De aeternitate mundi Revisited)". *Journal of the History of Philosophy* 19/1 (1981), 21-37.

WIPPEL, John F. "The Condemnation of 1270 and 1277 at Paris". *Journal of Medieval and Renaissance Studies* 7/2 (1977), 169-201.

WIPPEL, John F. "Thomas Aquinas on the Possibility of the Eternal Creation".
İçinde, *Metaphysical Themes in Thomas Aquinas*. Washington D.C.:
Catholic University of America Press, 1984.

AN EVALUATION ON *DE AETERNIATE MUNDI* BY THOMAS AQUINAS

© Mehmet Ata AZ^a

Extended Abstract

The question of the eternity of the world in Latin thought, it was discussed in the context of Plato, Aristotle and Boethius' view and translated works of Muslim philosophers such as Avicenna, Ghazali and Averroes. In time, the issue of the eternity of the world has become an important problem, which is widely discussed and different views are defended among the Latin philosophers and theologians, especially at the University of Paris. The main issues discussed in the question of the eternity of the world are whether it is possible to rationally base the eternity or createdness of the world, whether the created world has a temporal onset, and whether the created eternal world doctrine requires a contradiction. While Bonaventure, an important representative of the Franciscans sect, one of the influential sects at the University of Paris, denied that the claim that the world was eternal due to it is incompatible with the Catholic doctrine that the world was created from nothing; Aquinas, the representative of the Dominican sect, which was influential in the university, defended the possibility of the eternal world without the temporal onset of the world based on rational justifications.

He wrote the treatise *De Aeternitate Mundi*, in which he dealt with the possibility of the eternity of the world, with the aim of criticizing Bonaventure and his contemporaries who refused to eternal creation from *ex nihilo*, and establishing arguments against their arguments. In the treatise, while Aquinas refers to Anselm, Boethius, Augustine and Aristotle in support of his views; it is noteworthy that he did not make a positive or negative reference to Muslim philosophers, such as Avicenna and Averroes, whose views were described as heretic in the condemnations published in 1270 and 1277, which deeply affected Latin thinkers and colleagues in the matter of

^a Asst. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, mehmetataaz@gmail.com

eternity of the world. Considering the content and arguments of the treatise in general terms, it criticized and rejected the critics without giving names by directly discussing their claims and developing opposing arguments. In establishing his own opinion, Aquinas tried to solve the problem by addressing the issues and the objections raised directly on the issue of the eternity of the world, rather than addressing every possibility of criticism.

In the treatise, Aquinas did not establish a direct argument as to why the world should be created from *ex nihilo*, but he positively addressed the question of whether God could create the world eternally in the context of logical possibilities and responded positively. He warned that although the world is created, its temporal onset is not a logical necessity and that the opposite claims cannot be proved with philosophical/rational justifications. In the treatise, instead of directly answering the question of whether the created world from *ex nihilo* has a temporal beginning, the question of whether God can create the world without temporal onset -as can be understood from the nature of the arguments and the conclusions he has made- he tried to explain logically the question of whether God can create the world without temporal beginning from nothing and how should be understood religious doctrine that the world created from nothing. After evaluating the arguments for and against, he concluded that the creation of the world without its temporal onset is logical, since the creation of the world without temporal does not require a logical contradiction.

Rather than claiming that God cannot create a world without a temporal onset, Aquinas states that there is no rational evidence against this claim, and that such claim does not require metaphysical impossibility. He argued that the temporal onset of the world cannot be precisely claimed, but can be believed, since the structure of the world as a whole does not contain any evidence/explanation that it was later established in a certain period of time. With this attitude, Aquinas differs from the Bonaventure and Neo-Agustinists, who argue that the impossibility of the eternity of the world can be rationally grounded. Aquinas grounded the claim that the view that the world exists eternally cannot be rationally grounded, but that it can be believed in two different ways. The first is that the structure of the world does not contain any evidence to support this claim; secondly, it is not known when and how and when God manifests his free will in creating the world.

As a result, Aquinas tried to justify his own view after he listed and evaluated the arguments in favor of and against the eternity of the world. In this context, he considered and evaluated three different claims of philosophers

one by one, that the world became existent after ex nihilo, it is impossible for God to create the eternal created world, and all beings except God came into existence, but that man lacked realization of this. Having established that both claims were wrong and incompatible with the Catholic faith, the third claim that everything, including world, began to exist afterwards, that God might have created the world eternally, but that the individual's intellect cannot realize when and how, and argued that this could only be known by revelation because of the lack of grounding it on rational ground.

Keywords: Philosophy of Religion, Aquinas, world, eternity, temporal creation, eternally created, ex nihilo.

